

INTEGRÁCIA

Interdisciplinárny odborný časopis o inováciách riešení nepriaznivých sociálnych situácií občanov | Číslo 3-4 / 2016. Ročník 26. December 2016

**PRÍSTUPNOSŤ
A UNIVERZÁLNE NAVRHOVANIE**

	Obsah
3	Editoriál
4	Sociálna služba a univerzálne navrhovanie / Slavomír Krupa
6	1. Prečo je prístupnosť dôležitá / doc. Ing. arch. Lea Rollová, PhD. doc. Ing. arch. Zuzana Čerešňová, PhD. doc. Ing. arch. Danica Končeková, PhD.
14	2. Implementácia prístupnosti do praxe / doc. Ing. arch. Lea Rollová, PhD. doc. Ing. arch. Zuzana Čerešňová, PhD. doc. Ing. arch. Danica Končeková, PhD.
25	3. Univerzálne navrhovanie – princípy a súvislosti / doc. Ing. arch. Lea Rollová, PhD. doc. Ing. arch. Zuzana Čerešňová, PhD. doc. Ing. arch. Danica Končeková, PhD.

INTEGRÁCIA

Interdisciplinárny časopis o inováciách
riešení nepriaznivých sociálnych situácií občanov

VYDALA A SPRACOVALA:

Rada pre poradenstvo v sociálnej práci,
Františkánska 2, 811 01 Bratislava.
IČO: 30812682
Tel./Fax: 02/54418243;
e-mail: radaba@rpsp.sk

REDAKČNÁ RADA:

Šéfredaktorka:

Lucia Cangárová

Členovia:

PhDr. Miroslav Cangár, PhD.

PhDr. Soňa Holúbková,

Mgr. Eva Krššáková,

Doc. PhDr. Slavomír Krupa Phd., – odborný garant

PhDr. Judita Varcholová.

GRAFICKÁ ÚPRAVA:

Juraj Mrocek

TLAČ:

FaxCopy a.s., Domkárska 15, 821 05 Bratislava

OBJEDNÁVKY ZASIELAJTE NA ADRESU:

Rada pre poradenstvo
v sociálnej práci, Františkánska 2,
811 01 Bratislava.

Časopis Integrácia je zapísaný v zozname periodickej
tlaču MK SR. pod ev. číslom 4432/11.

Cena výtlačku: 4 €.

Elektronické predplatné: 1,5 €.

Fotky použité v časopise sú z archívu CEDA STU
v Bratislave.

Časopis Integrácia (3-4/2016)
vyšiel za finančnej podpory MPSVaR.

ISSN 1336-2011

Milí priatelia,

V rukách držíte druhé dvojčíslo Integrácie, ktoré vychádza v tomto roku.

Minulý rok sme sa v jednej z Integrácií venovali monotematicky Podporovanému zamestnávaniu pre ľudí so zdravotným postihnutím. Považovali sme za veľmi potrebné, aby sa aj Integrácia venovala zamesntávaniu hlbšie. A podarilo sa, ohlasy sme mali pozitívne a veríme, že čítanie vám prinieslo do vašej práce množstvo nových podnetov.

Tento rok sme uvažovali rovnako a druhé dvojčíslo sme monotematicky venovali téme univerzálneho navrhovania a univerzálneho dizajnu.

Oslovili sme naše spolupracovníčky, kolegyně a priateľky z CEDA STU – Výskumného a školiaceho centra bezbariérového navrhovania s prosbou o pomoc. Aj napriek tomu, že majú plno povinností, neodmietli a výsledkom predovšetkým ich práce je Integrácia, ktorú si práve otvárate. Svojím spôsobom je iná a jedinečná. Ponúkame vám v nej netradične len 2 články – jeden od nášho šéfa Slavojka Krupu a druhý od autorského kolektívu CEDA STU. I napriek zjavnej strohosti vo výbere prispievateľov (a možno práve preto) sú

nasledujúce riadky neobvykle plné a informačne sýte. Vďačíme za to splnenému zámeru autorov, priniesť ucelený pohľad na univerzálne navrhovanie a dizajn tomu, kto stojí o rozšírenie svojho vnímania sveta okolo. Pretože nie je jednoduché žiť v okolí, ktoré inakosť a rozmanitosť (vekovej, rasovej, funkčných schopností, ...) netoleruje, ba dokonca vytláča na kraj ekonomických záujmov v spoločnosti. Pritom, ako sa dočítate ďalej, priemerné doplnkové náklady na to, aby sa budova naprojektovala a postavila v súlade s požiadavkami univerzálneho navrhovania, predstavujú len cca 0,81% z celkovej hodnoty stavby. To znamená, že každý stavbár by dnes mohol byť taký bohatý, aby dokázal stavať už len tak, aby jeho budovy slúžili (s menšími úpravami, podľa individuálnej potreby daného užívateľa v danom čase) nakoniec všetkým.

Veríme, že sa vám Integrácia o univerzálnom navrhovaní a univerzálnom dizajne bude páčiť a určite v nej nájdete informácie, ktoré vám ďalej pomôžu. Je ich naozaj plno, a pritom sa vám budú strany ľahko otáčať a je celkom možné, že sa zastavíte až na tej poslednej. ©

SOCIÁLNA SLUŽBA A UNIVERZÁLNE NAVRHOVANIE

Slavoj Krupa

4

Pre teoretické vymedzenie vednej disciplíny sociálnej práce, je dôležité špecifikovať ciele sociálnej práce vo vzťahu k iným vedám a vedným odborom.

Umožňuje nám to vymedziť a identifikovať hranice a presahy sociálnej práce a tiež objavovanie a skúmanie nových možnosti participácie s humánnymi a technickými vedami. Prirodzene v týchto súvislostiach uvažujeme o klasických humánne orientovaných vedách – pedagogike (špeciálnej pedagogike, liečebnej pedagogike, sociálnej pedagogike, pedagogickej psychológii), psychológii, zdravotvede, sociológii. Koncom 20. storočia je k základným teoretickým konceptom sociálnej práce priradované aj prostredie (Compton, Galaway 1999, Kirst-Ashman, Hull Jr., 1999)¹. Prostredie sa tým stáva „referenčným rámcom“ (Kovařík in Matoušek 2001), tiež „objektom sociálnej práce“ (Mátel 2013). Podľa medzinárodnej federácie sociálnych pracovníkov je priestor, v ktorom sociálna práca zasahuje „tam, kde sú ľudia vo vzájomnej interakcii s prostredím“². Jedine ľudská bytosť aktívne a vedome participuje a formuje (pozitívne alebo negatívne) prostredie. Táto skutočnosť dáva človeku takmer nekonečné možnosti pre využívanie ale žiaľ aj pre zneužívanie prostredia. Zároveň ale táto skutočnosť „robí“ človeka

spoluzodpovedným za prostredie, v ktorom žije, a to bez ohľadu, či si to uvedomuje alebo neuvedomuje.

V úzkom rámci sociálnej práce „koncept prostredia“ prepája prácu sociálneho pracovníka s klientom na prirodzené prostredie klienta, z ktorého pochádza alebo sa najčastejšie nachádza (dieťa a prostredie rodiny, zamestnanec a prostredie zamestnávateľa, prijímateľ sociálnych služieb a prostredie prevádzkovateľa sociálnych služieb) a tiež na širšie mezo a makrosociálne prostredie v spoločnosti. Kým v sociálnej práci bol v uvedenom prístupe tradične kladený väčší dôraz na osobu, človeka, jednotlivca, skupinu, komunitu v iných vedných odboroch, na prekvapenie v technických odboroch je prostredie v centre vedeckého skúmania.

Autorky ROLLOVÁ, L., ČEREŠŇOVÁ, Z., KONČEKOVÁ, D. (Fakulta architektúry Slovenskej technickej univerzity v Bratislave) sa viac rokov vo Výskumnom a školiacom centre univerzálneho navrhovania (CEDA), na Fakulte architektúry Slovenskej technickej univerzity v Bratislave, venujú výskumu zameranému na význam „univerzálneho navrhovania“ pre prostredie, v ktorom človek žije. Teoretické princípy, ktorými sa univerzálne navrhovanie tvorí, riadi, hodnotí, sú formulované v priestore medzi humánnymi vedami a architektúrou, architektúrou a humánnymi vedami. Princípy univerzálneho navrhovania, majú konkrétny teoretický a praktický presah v sociálnej práci a v architektúre. Princíp „rovnosti v používaní“ (EQUITABLE USE) má niektoré presahy v teoretických východiskách pedagogiky oslobodenia, kde rovnosť príležitostí a spravodlivé ľudsko-právne riešenia pre zmenu života marginalizovaných jednotlivcov a skupín a v univerzálnom navrhovaní poskytuje „rovnocenné možnosti používania produktov

prostredia“ (ROLLOVÁ, ČEREŠŇOVÁ, 2015). Princíp flexibility v používaní (FLEXIBILITY IN USE) a princíp tolerancie náhodných omylov (TOLERANCE FOR ERROR) má niektoré presahy v kognitívno-behaviorálnych teóriách, v sociálnom učení, princíp jednoduchého a intuitívneho používania (SIMPLE AND INTUITIVE USE) a vnímateľných informácií (PERCEPTIBLE INFORMATION) v komunikačných teóriách sociálnej práce.

Absencia uplatňovania princípov univerzálneho navrhovania je v pozorovateľná a evidentná v prostredí zariadení sociálnych služieb s inštitucionalizovanou organizačnou kultúrou. Univerzálne navrhovanie významným spôsobom prispieva k objektívnemu hodnoteniu inštitučných charakteristík prostredia budov, v ktorých sú poskytované sociálne služby. Objektívne hodnotenie kvality sociálnych služieb, dodržiavania ľudských práv a slobôd, procedurálnych, personálnych podmienok poskytovania sociálnych služieb je spojené s časovo náročným, tímovým procesom pozorovania, komunikácie s prijímateľmi a prevádzkovateľmi sociálnych služieb a analýzy základnej dokumentácie.

Výhodou objektívneho hodnotenia prostredia z hľadiska dodržiavania základných princípov univerzálneho navrhovania je vyššia objektivita, nižšia časová a personálna náročnosť. Kombinácia hodnotenia kvality sociálnych služieb na základe kritérií a indikátorov kvality v sociálnych službách a hodnotenia kvality, funkčnosti

5

prostredia na základe princípov univerzálneho navrhovania poskytuje pre zriaďovateľov a prevádzkovateľov sociálnych služieb reálny výsledok o kvalite prostredia, v ktorom prijímatelia služieb žijú. V praxi to znamená, že pre hodnotenie funkčnosti prostredia z hľadiska univerzálneho navrhovania je dôležité, či v prostredí, kde sú poskytované sociálne služby, je vstupný a komunikačný priestor, rampy, schodiská, záchodové kabínky kúpeľne univerzálne prístupné, bezbariérové, flexibilné, adaptabilné³.

Z hľadiska hodnotenia kvality v sociálnych službách je preto v Prílohe č. 2 zákona o sociálnych službách stanovená podmienka pre prevádzkové podmienky (IV. Oblasť), v kritériu 4. 1. „Zabezpečenie prevádzkových podmienok (najmä prístupnosť v zmysle univerzálneho navrhovania, materiálne vybavenie, vybavenosť sociálnymi zariadeniami, svetlená a tepelná pohoda) zodpovedajúce kapacite, druhu poskytovanej sociálnej služby a potrebám prijímateľov sociálnych služieb v súlade so všeobecne záväznými predpismi“.

Z uvedeného hľadiska je pre hodnotiteľov kvality v sociálnych službách dôležité spolupracovať s odborníkmi Výskumného a školiaceho centra bezbariérového navrhovania /CEDA/ FA STU. Vyhodnotenie plnenia a zabezpečenia prevádzkových podmienok z hľadiska prístupnosti univerzálneho navrhovania objektivizuje tiež mieru a stav inštitucionalizácie zariadenia sociálnych služieb a následne objektivizuje dôvody pre zaradenie konkrétnych domovov sociálnych služieb, zariadení pre seniorov, detských domovov do národného projektu deinštitucionalizácie.

Autorky (ROLLOVÁ Lea, KONČEKOVÁ Danica, ČEREŠŇOVÁ Zuzana) mimoriadne cenných odborných štúdií, ktoré v tomto čísle Integrácie publikujeme, spolupracujú so sociálnymi pracovníkmi, s mimovládnyimi organizáciami od roku 2011 pri projektoch zameraných na transformáciu a deinštitucionalizáciu zariadení sociálnych služieb.

¹ MATOUŠEK, O.: *Základy sociální práce*. 2001. Portál. ISBN 80-7178-473-7, s. 249

MÁTEL, A.: *Teória a metódy sociálnej práce I*. 2013. Spoločnosť pre rozvoj sociálnej práce. ISBN 978-80-971445-1-7, s. 76.

² IFSW, 2000 in Mátel, A. – Schavel, M.: *Teória a metódy sociálnej práce I*. 2011. Spoločnosť pre rozvoj sociálnej práce. ISBN 978-80-971445-1-7. Košice s. 10.

³ ROLLOVÁ, L.-ČEREŠŇOVÁ, Z.: *Univerzálne navrhovanie objektov komunitných sociálnych služieb*, 2015. IA MPSVR SR, ISBN 978-80-970110-4-8. Bratislava

1. PREČO JE PRÍSTUPNOSŤ DÔLEŽITÁ?

Lea Rollová, Zuzana Čerešňová, Danica Končeková

6

Prístupnosť prostredia, produktov, služieb, informácií a komunikácie je veľmi dôležitým nástrojom procesu inklúzie osôb so zdravotným znevýhodnením do života spoločnosti. V úvode by sme chceli vysvetliť, prečo je potrebné vnímať tvorbu prístupného prostredia vo viacerých súvislostiach:

- **ako ľudsko-právny princíp** – založený na právnom, bezpečnom a spravodlivom svete pre všetkých; znevýhodnené skupiny obyvateľov majú mať zabezpečenú prístupnosť k prostrediam, produktom, službám, informáciám a komunikácii na rovnakom základe s ostatnými bez akejkoľvek formy diskriminácie alebo segregácie,
- **sociálne udržateľný rozvoj** – všetky ľudské činnosti a aktivity musia uspokojovať široké spektrum ľudských potrieb v súlade so zásadami sociálnej spravodlivosti, ľudskej dôstojnosti, inklúzie a participácie tak, aby bola súčasne zachovaná príroda (ekologický princíp) a jej reprodukčná schopnosť pre ďalšie generácie,
- **ekonomicky udržateľný rozvoj** – musia sa správne navrhovať investície do ľudí so zdravotným postihnutím, ktoré maximalizujú ich funkčné schopnosti a zároveň je potrebné odstrániť prekážky, ktoré bránia ich prístupu k sociálnym a ekonomickým príležitostiam.

1.1. PRÍSTUPNOSŤ A ĽUDSKÉ PRÁVA

Potreba zabezpečenia prístupnosti pre osoby so zdravotným postihnutím je zakotvená aj vo viacerých medzinárodných dokumentoch zameraných na ochranu ľudských práv. Napríklad v súlade s článkom 13 **Všeobecnej deklarácie ľudských práv** a s článkom 12 **Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach** je prístupnosť fyzického prostredia a verejnej dopravy základným predpokladom pre voľný pohyb osôb so zdravotným postihnutím. V týchto dokumentoch sa rovnako kladie dôraz na zabezpečenie prístupnosti komunikačných a informačných systémov, lebo sú predpokladom pre slobodu názoru a prejavu¹.

Najvýznamnejším medzinárodným dokumentom presadzujúcim potrebu prístupnosti je **Dohovor OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím** (ďalej len „Dohovor“), v ktorom sa v článku 9 Prístupnosť uvádza: *„S cieľom umožniť osobám so zdravotným postihnutím, aby mohli žiť nezávislým spôsobom života a plne sa podieľať na všetkých aspektoch života, zmluvné strany Dohovoru prijímajú príslušné opatrenia, ktoré zabezpečia osobám so zdravotným postihnutím na rovnakom základe s ostatnými prístup k fyzickému prostrediu, k doprave, k informáciám a komunikácii vrátane informačných a komunikačných technológií a systémov, ako aj k ďalším prostriedkom a službám dostupným alebo poskytovaným verejnosti, a to tak v mestských, ako aj vo vidieckych oblastiach.“*

¹ Poznámka: v súlade s článkom 19 Všeobecnej deklarácie ľudských práv a článku 19, odsek 2, Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach.

Organizácia spojených národov vydala niekoľko publikácií, v ktorých poskytuje výklad článku 9 Prístupnosť z Dohovoru a kde zdôrazňuje potrebu implementácie tohto článku do legislatívnych ustanovení zmluvných štátov a následne aj do praxe. Napríklad Výbor OSN pre práva osôb so zdravotným postihnutím vydal všeobecnú pripomienku „General Comment No. 2 (2014)“², v ktorej vykladá nielen **normatívny obsah článku 9 Prístupnosť** a povinnosti zmluvných strán Dohovoru, ale uvádzajú sa v nej aj **súvislosti prístupnosti s ostatnými článkami Dohovoru**³:

- odopieranie bezbariérového prístupu k fyzickému prostrediu, doprave, informáciám a službám poskytovaným verejnosti je považované za akt diskriminácie na základe zdravotného postihnutia, ktorý je v rozpore s **článkom 5** (Rovnosť a nediskriminácia);
- pre naplnenie **článku 8** (Zvyšovanie povedomia) v rámci zvyšovania povedomia by sa malo zdôrazňovať, že povinnosť dodržiavať štandardy prístupnosti platí pre verejný aj súkromný sektor; má sa podporovať uplatňovanie univerzálneho navrhovania, ako aj fakt, že navrhovanie prístupného prostredia je potrebné aplikovať už od počiatočných fáz projektovania;
- pre naplnenie **článku 11** (Rizikové situácie a núdzové humanitárne situácie) majú byť osobám so zdravotným postihnutím prístupné aj pohotovostné a záchranné služby v rizikových situáciách, počas prírodných katastrof alebo ozbrojených konfliktov;
- pre naplnenie **článku 13** (Prístup k spravodlivosti) je potrebné zabezpečiť bezbariérovú prístupnosť budov, v ktorých sídlia orgány na presadzovanie práva a súdnictva; všetky súvisiace informácie a komunikácia majú

² Dostupné na: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G14/033/13/PDF/G1403313.pdf?OpenElement>

³ Poznámka: v ďalších častiach sú stručne spracované hlavné zásady, nejedná sa o doslovný preklad časti dokumentu

byť zabezpečené s ohľadom na nároky osôb so zdravotným postihnutím,

- pre naplnenie **článku 16** (Ochrana pred vykorisťovaním, násilím a zneužívaním) majú byť všetky obydlia, podporné služby a prijaté postupy prístupné s cieľom poskytnúť efektívnu a zmysuplnú ochranu pred násilím, zneužívaním a vykorisťovaním osôb so zdravotným postihnutím, najmä žien a detí,
- pre naplnenie **článku 19** (Nezávislý spôsob života a začlenenie do spoločnosti) má byť zabezpečená bezbariérová prístupnosť prostredia, dopravy, informačných a komunikačných technológií, ako aj služieb, lebo prístupnosť je podmienkou pre začlenenie ľudí so zdravotným postihnutím do ich miestnych komunít a pre zabezpečenie ich nezávislého života,
- pre naplnenie **článku 21** (Sloboda prejavu a presvedčenia a prístup k informáciám) majú byť prístupné všetky informačné a komunikačné technológie, aby mohli osoby so zdravotným postihnutím uplatňovať právo na slobodu prejavu a presvedčenia vrátane slobody vyhľadávať, prijímať a šíriť informácie a myšlienky na rovnakom základe s ostatnými, a to prostredníctvom všetkých foriem komunikácie podľa vlastného výberu; článok 21 požaduje od zmluvných štátov, aby uznali a podporovali používanie posunkových jazykov, Braillovo písmo, augmentatívnej a alternatívnej komunikácie, ako aj ďalších prístupných prostriedkov, spôsobov a formátov komunikácie (ďalej len „prístupné formáty komunikácie“) – toto je potrebné aj v súlade s článkami 24 (Vzdelávanie), 27 (Práca a zamestnanie), 29 (Účasť na politickom a verejnom živote) a 30 (Účasť na kultúrnom živote, rekreácii, záujmových aktivitách a športe),

7

- pre naplnenie **článku 24** (Vzdelávanie) je nevyhnutné, aby bola zabezpečená bezbariérová prístupná doprava do škôl, prístupné musia byť školské budovy a areály, informačno-komunikačné systémy a študijné materiály; celé vzdelávacie prostredie a s tým súvisiace procesy musia byť navrhnuté tak, aby boli vytvorené podmienky na štúdium a aby umožnili rovnosť a začlenenie študentov so zdravotným postihnutím na rovnakom základe s ostatnými,
- pre naplnenie **článku 25** (Zdravie) je nutné zabezpečiť bezbariérový prístup do všetkých priestorov, kde sú poskytované služby zdravotnej starostlivosti a sociálnej ochrany, všetky informačné a komunikačné činnosti týkajúce sa poskytovania zdravotnej starostlivosti musia byť poskytované v prístupných formátoch komunikácie,
- pre naplnenie **článku 27** (Práca a zamestnávanie) je potrebné si uvedomiť, že osoby so zdravotným postihnutím nemôžu účinne využívať svoje pracovné a zamestnanecké práva, ak je pracovisko samo o sebe neprístupné, rovnako všetky informácie týkajúce sa práce, inzeráty o pracovných ponukách, výberových konaniach, ako aj komunikácia na pracovisku, ktorá je súčasťou pracovného procesu, musia byť poskytované v prístupných formátoch komunikácie; pracoviská majú byť prístupné vo verejnom aj v súkromnom sektore,
- pre naplnenie **článku 28** (Primeraná životná úroveň a sociálna ochrana) zmluvné štáty majú prijať potrebné opatrenia, aby boli zabezpečené také opatrenia a služby sociálnej starostlivosti, ktoré sú poskytované v bezbariérových prístupných budovách a služby musia byť poskytované v prístupných formátoch komunikácie; programy sociálneho bývanie majú ponúkať bývanie, ktoré je prístupné pre osoby so zdravotným postihnutím a seniorov,

- pre naplnenie **článku 29** (Účasť na politickom a verejnom živote) osoby so zdravotným postihnutím nie sú schopné vykonávať uvedené práva rovnocenne a efektívne, ak by zmluvné štáty nezabezpečili prístupnosť vo všetkých oblastiach - volebných postupoch a volebných miestnostiach; volebné materiály musia byť ľahko zrozumiteľné a poskytované v prístupných formátoch komunikácie,
- pre naplnenie **článku 30** (Účasť na kultúrnom živote, rekreácii, záujmových aktivitách a športe) osoby so zdravotným postihnutím majú právo participovať na kultúrnych, rekreačných, záujmových a športových aktivitách – je potrebné zabezpečiť prístup ku kultúrnym podujatiam a kultúrnym materiálom v prístupných formátoch komunikácie – k televíznym programom, filmom, divadlu a iným kultúrnym aktivitám a zabezpečiť bezbariérový prístup do budov určených na kultúrne aktivity, ako sú divadlá, múzeá, kiná, knižnice a služby pre turistov; zabezpečenie prístupnosti kultúrnych a historických pamiatok, ktoré sú súčasťou národného kultúrneho dedičstva môže byť za určitých okolností problém, avšak zmluvné štáty sú povinné usilovať o to, aby tieto kultúrne pamiatky bezbariérovým sprístupnili;
- pre naplnenie **článku 32** (Medzinárodná spolupráca) je potrebné podporovať medzinárodnú spoluprácu, ktorá je významným nástrojom pri podpore a výskume prístupnosti a univerzálneho navrhovania; všetky nové investície vykonané v rámci medzinárodnej spolupráce majú byť použité aj na účely odstránenia existujúcich bariér a na zabránenie vzniku nových prekážok; rovnako je dôležitá spolupráca pri tvorbe medzinárodných štandardov prístupnosti, na príprave ktorých sa musia podieľať aj osoby so zdravotným postihnutím,

- pre naplnenie **článku 33** (Vykonávanie dohovoru na vnútroštátnej úrovni a monitorovanie) je potrebné zabezpečiť kontrolu napĺňania článku 9 Prístupnosť, ktorý je kľúčovým aspektom pri procese národného a medzinárodného monitorovania z pohľadu napĺňania všetkých ustanovení Dohovoru; zmluvné štáty sú povinné zriadiť kontaktné miesta v rámci svojich vlád pre záležitosti týkajúce sa plnenia Dohovoru, rovnako musia vytvoriť národné rámce pre monitorovanie implementácie Dohovoru, ktoré zahŕňajú jeden alebo viac nezávislých kontrolných mechanizmov; procesy národného a medzinárodného monitorovania plnenia ustanovení Dohovoru by sa mali uskutočniť prístupným spôsobom v alternatívnych formátoch komunikácie, ktorý podporuje a zabezpečuje účasť osôb so zdravotným postihnutím a ich reprezentatívnych organizácií na tomto procese.

Problematiku prístupnosti prostredia, produktov, služieb a informácií riešia tiež mnohé **iniciatívy a stratégie Európskej únie**. V súčasnosti existujú, alebo sa pripravujú, harmonizované právne predpisy a štandardy EÚ, v ktorých sú podrobnejšie špecifikované požiadavky na prístupnosť prostredia, výrobkov a služieb, informačných a komunikačných technológií, v platnosti sú smernice o verejnom obstarávaní a usmernenia pre čerpanie európskych štrukturálnych a investičných fondov, v ktorých sú definované požiadavky na prístupnosť. V akčnom pláne 2010-2015 k **Európskej stratégii pre oblasť zdravotného postihnutia**, v rámci špecifického cieľa prevencie, zisťovania a odstraňovania prekážok brániacich prístupnosti, sa Európska komisia zaviazala ustanoviť všeobecný právny rámec pre celoplošné zavedenie prístupnosti do praxe. Ako sa uvádza v dokumente: „*Táto stratégia je zameraná na odstraňovanie bariér. Komisia identifikovala osem hlavných oblastí, v ktorých je potrebné prijať opatrenia: prístupnosť, zapojenie, rovnosť, zamestnanosť, vzdelávanie a odborná príprava, sociálna ochrana, zdravie a osvetová*

činnosť. V každej oblasti sú identifikované kľúčové opatrenia.“⁴

Prístupnosť je právne vymožitelná na základe ustanovení národných aj medzinárodných právnych predpisov v oblasti ľudských práv (alebo týkajúcich sa ochrany ľudských práv a základných slobôd). Občan, ktorý sa cíti byť diskriminovaný z dôvodu, že nie je pre neho prístupné prostredie, produkt, služba alebo informácia, môže sa na Slovensku domáhať ochrany svojich práv na základe **Zákona o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov (antidiskriminačný zákon)**⁵, alebo na základe ratifikovaného Dohovoru o právach osôb so zdravotným postihnutím. Požiadavka prístupnosti a zabezpečenia bezbariérovej prístupnosti pre osoby so zdravotným postihnutím vyplýva z ustanovenia čl. 9 Dohovoru o právach osôb so zdravotným postihnutím. Pokiaľ nie je dostatočným spôsobom vyriešený a zabezpečený napr. bezbariérový prístup do budovy, dochádza k porušeniu základného práva na prístupnosť zaručeného čl. 9 Dohovoru. V prípade, ak sa občan domnieva, že nie je zabezpečená prístupnosť, môže sa s podnetom obrátiť aj na Úrad komisára pre osoby so zdravotným postihnutím. Jedným z oprávnení Úradu komisára pre osoby so zdravotným postihnutím je aj navrhovanie opatrení, ktoré zlepšia a zabezpečia bezbariérový prístup. Európsky súd pre ľudské práva môže prijať podnet len vtedy, ak boli vyčerpané všetky právne kroky na národnej úrovni.

⁴ KOM(2010) 636: Európska stratégia pre oblasť zdravotného postihnutia, str.30-38

⁵ Zákon č. 365/2004 Z. z. Zákon o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov (antidiskriminačný zákon)

1.2. PRÍSTUPNOSŤ A SOCIÁLNA UDRŽATEĽNOSŤ

Trvalo udržateľný rozvoj (nariadenie EÚ 2493/2000) je charakterizovaný ako „zodpovednosť za zlepšenie životnej úrovne a blahobytu komunity alebo spoločnosti v medziach kapacity regionálnych ekosystémov, so zachovaním prírodného bohatstva a jeho biologickej rozmanitosti v prospech súčasných a budúcich generácií.“

Sociálna udržateľnosť je zameraná na zvýšenie kvality spoločnosti, pričom skúma vzťahy medzi spoločnosťou a prírodou, ako aj vzťahy vo vnútri spoločnosti. Sociálna udržateľnosť je naplnená vtedy, ak všetky spoločenské činnosti uspokojia široké spektrum ľudských potrieb v súlade so zásadami sociálnej spravodlivosti, ľudskej dôstojnosti a participácie. Politiky a stratégie orientované na sociálnu udržateľnosť sú teda založené na právnom, bezpečnom a spravodlivom svete pre všetkých. Zohľadnenie nárokov, potrieb a túžob všetkých ľudí by sa malo premietnuť do každého kľúčového sektoru v spoločnosti. V súčasnosti sa preferuje etický prístup zameraný na človeka a na jeho „sociálne začlenenie“ vo všetkých oblastiach, teda aj v oblastiach súvisiacich s tvorbou fyzického prostredia – v územnom plánovaní, projektovaní a realizácii stavieb, pri prevádzke, správe a údržbe zastavaného prostredia.

Sociálna udržateľnosť úzko súvisí s prístupnosťou, pretože je jednou z podmienok sociálneho začlenenia znevýhodnených skupín obyvateľstva do života komunity na základe princípu sociálnej spravodlivosti. Ciele sociálnej udržateľnosti a prístupnosti (sociálnej, fyzickej aj virtuálnej) boli zadané napríklad na konferencii v Rio de Janeiro v roku 2004 – v **Deklarácii o sociálnej udržateľnosti, zdravotnom postihnutí a starnutí**. V zmysle deklarácie je potrebné zabezpečiť udržateľný rozvoj, ktorý zodpovedne naplní potreby všetkých ľudí a ich ľudské a sociálne práva – bez ujmy na životoch a živých zdrojoch

pre budúce generácie, najmä pre naše deti a ich deti“⁶.

Podľa autorov dokumentu OSN „**Prístupnosť a rozvoj**“, je prístupnosť celosvetovou verejnou hodnotou, lebo „prispieva k zlepšeniu spoločenského blahobytu“ a „prístupnosť môže hrať významnú úlohu v rozvoji: mnoho percent svetovej populácie všetkých vekových kategórií môže profitovať z prístupnosti a postupného odstraňovania prekážok, ktoré bránia ich plnej a účinnej účasti na spoločenskom živote a rozvoji“⁷. V tomto dokumente sa tiež uvádza, že rozvojová agenda po roku 2015 by mala obsahovať aj záväzok sprístupniť prostredie vo všetkých sektoroch a systémoch spoločnosti na základe rovnosti pre všetkých. **Prístupnosť je potrebné vnímať ako investíciu a nie ako otázku nákladov, čo si vyžaduje zmenu myslenia a politik.** Ciele by nemali byť postavené na vyrovnávaní príležitostí pre osoby so zdravotným postihnutím, ale na opatreniach, ktoré zabezpečia prístupnosť systémov pre všetkých ľudí prostredníctvom uplatňovania princípov univerzálneho navrhovania.

1.3. PRÍSTUPNOSŤ A EKONOMICKÁ UDRŽATEĽNOSŤ

Existujúci systém zdravotnej a sociálnej starostlivosti na Slovensku je ťažko udržateľný vzhľadom na dlhodobý trend starnutia populácie, ktorý generuje nárast počtu osôb odkázaných na starostlivosť. V neprístupnom prostredí sú ľudia so zdravotným znevýhodnením vo veľkej miere odkázaní na pomoc iných ľudí aj pri prekonávaní bariér. Ak by teda bola spoločnosť schopná odstraňovať (resp. nevytvárať ďalšie) architektonické, komunikačné, informačné a iné

⁶ C.J. Walsh (2004): Rio de Janeiro Declaration on Sustainable Social Development, Disability & Ageing. Str. 27. Dostupné na: http://www.sustainable-design.ie/sustain/DeclarationRio2004_SocialDevelopment_Disability_Ageing.pdf

⁷ United Nations: Accessibility and Development. Mainstreaming disability in post-2015 development agenda. Str. 25. Dostupné na: http://www.un.org/disabilities/documents/accessibility_and_development.pdf

bariéry, zvýšila by sa miera schopností a nezávislosti osôb so zdravotným postihnutím, mali by viac možností participovať na rôznych aktivitách v rámci komunity, vzdelávať sa a pracovať. Z prístupného prostredia neprofitujú len ľudia so zdravotným postihnutím, ale je sociálnym a ekonomickým prínosom pre celú spoločnosť.

V súvislosti s dlhodobým trendom starnutia populácie bude dlhodobá starostlivosť čeliť viacerým výzvam. Jednak možno očakávať obrovský nárast osôb v núdzi, lebo v priebehu nasledujúcich piatich desaťročí sa počet odkázaných Európanov vo veku nad 80 rokov strojnásobí, a takisto možno predpokladať nedostatok opatrovateľov z dôvodu poklesu počtu osôb v produktívnom veku. „V reakcii na tieto výzvy sa však ponúkajú aj ekonomické príležitosti. V dôsledku uspokojovania potrieb rastúcej populácie starších ľudí, označovanej ako „strieborná ekonomika“, by sa mohlo vytvoriť omnoho viac pracovných miest v sektore dlhodobej starostlivosti a prejať omnoho väčší dopyt po tovaroch a službách pre širokú škálu spotrebiteľov vyššieho veku.“⁸

V ekonomickej štúdií⁹ vypracovanej pre Svetovú banku sú vyčíslené straty ročného hrubého domáceho produktu (ďalej len „HDP“) jednotlivých štátov, ktoré vznikajú v dôsledku zdravotného postihnutia. Z výsledkov štúdie vyplýva, že straty v rámci celosvetového HDP v dôsledku zdravotného postihnutia sa môžu pohybovať medzi 1,71 biliónmi USD a 2,23 biliónmi USD ročne, čo predstavuje 5,35 % až 6,97 % z celkového celosvetového HDP¹⁰. Podľa tejto štúdie je veľmi dôležité

⁸ Schulz, E., Radvanský, M.(2014): Impact of Ageing Populations on Silver Economy, Health and Long-term Care Workforce. NEUJOBS Policy Brief No.D12.4. Dostupné na: http://www.neu-jobs.eu/sites/default/files/publication/2014/02/NEUJOBS_PolicyBrief_D12.4.pdf

⁹ Metts R. (2004): Disability and Development. ANNEX B - ESTIMATES OF GDP LOST DUE TO DISABILITY. Background Paper prepared for the Disability and Development Research Agenda Meeting, 2004, World Bank, Washington D.C. Str. 9. Dostupné [online] na: <http://siteresources.worldbank.org/DISABILITY/Resources/280658-1172606907476/mettsBGpaper.pdf>

¹⁰ Metts R. (2004): Disability and Development.

„znižovať ekonomické dopady zdravotného postihnutia na HDP štátov tým, že sa budú zvyšovať funkčné schopnosti osôb so zdravotným postihnutím a odstránia sa prekážky, ktoré bránia ich prístupu k sociálnym a ekonomickým príležitostiam.“ V štúdií sa ďalej uvádza, že výdavky na zdravotné postihnutie sú zvyčajne spoločnosťou vnímané ako ekonomická záťaž, lebo väčšina výdavkov pochádza buď zo štátneho rozpočtu, čo zaťažuje daňových poplatníkov, alebo z dobročinných zdrojov. Miesto inštitucionálnej starostlivosti je efektívnejšie poskytovať komunitné sociálne služby. Investície do komunitných sociálnych služieb sú tradične vnímané ako nevyhnutné náklady na starostlivosť odkázaných ľudí a nie ako investícia do týchto ľudí, z ktorej by mala spoločnosť očakávať návratnosť. Ľudia so zdravotným postihnutím majú obrovský ekonomický potenciál a tvoria „hlavnú menšinu“, u ktorej zostávajú nevyužitú zdroje rozmanitosti, talentu a inovácií. Oni aj ich rodiny, predstavujú veľkú spotrebiteľskú základňu a sú predpokladom pre vytváranie nových obchodných príležitostí. Podľa štúdie je preto potrebné správne navrhovať investície do ľudí so zdravotným postihnutím, ktoré maximalizujú ich funkčné schopnosti a vytvárajú sociálne a ekonomické príležitosti. Je potrebné zavádzať zmysluplné sociálne a ekonomické príspevky a odstrániť fyzické, sociálne a environmentálne bariéry identifikované v ICF (Medzinárodná klasifikácia funkčnosti, dizability a zdravia, WHO), lebo prostredia, v ktorých žijú osoby so zdravotným postihnutím, majú priamy vplyv na ich funkčnú schopnosť a na rôzne druhy aktivít, na ktorých môžu participovať v rámci svojich komunít a spoločností. Architektúra a dizajn zastavaného prostredia sú kľúčové faktory fyzickej a sociálnej integrácie osôb so zdravotným postihnutím. **Neprístupné prostredia, produkty, služby a informácie naopak generujú ekonomické straty, lebo zvyšujú mieru odkázanosti osôb so zdravotným postihnutím na sociálnu starostlivosť.**¹¹

Background Paper prepared for the Disability and Development Research Agenda Meeting, 2004, World Bank, Washington D.C. Str. 9. Dostupné [online] na: <http://siteresources.worldbank.org/DISABILITY/Resources/280658-1172606907476/mettsBGpaper.pdf>

¹¹ Metts R. (2004), str. 11

V uvedenej štúdii sa odporúča aplikovať **uni-verzálne navrhovanie**:

- Existujú dôkazy, ktoré preukazujú, že začlenenie princípov univerzálneho navrhovania do novej výstavby je najefektívnejší spôsob, ako zlepšiť prístupnosť zastavaných prostredí.
- Predložené dôkazy naznačujú, že implementácia univerzálneho navrhovania do novej výstavby, prináša ekonomickú návratnosť. Výskum relatívnych nákladov a prínosov univerzálne prístupného prostredia preukázal, že zlepšenie prístupnosti má pozitívne ekonomické dopady, ktoré sú ľahko vykonateľné.
- **Implementácia univerzálneho navrhovania do projektov v počiatočných fázach tvorivého procesu je takmer vždy omnoho lacnejšia ako dodatočná debariérizácia. Náklady na implementáciu prístupnosti do nových budov a infraštruktúry sú zvyčajne veľmi malé – cca 0,72 % z celkových nákladov na realizáciu stavby.**

V roku 2004 bola vo Švajčiarsku vypracovaná podobná štúdia „Bezbariérová výstavba – problémy pri výkone projektovej činnosti“, ktorej cieľom bolo porovnať, aké doplnkové náklady vzniknú, keď sa budú novostavby realizovať v súlade s princípmi univerzálneho navrhovania a aké náklady vzniknú, ak sa investuje do debariérizácie stavieb. Pri modelových výpočtoch boli hodnotené náklady na výstavbu a debariérizáciu 140 stavieb v rámci celého Švajčiarska. Z výsledkov štúdie je zrejmé, že náklady na bezbariérovosť sú závislé hlavne od veľkosti a druhu stavby. Štúdia, podobne ako predchádzajúca štúdia Svetovej banky, dokazuje, že náklady na bezbariérovosť stavby sú tým nižšie, čím skôr sa s aplikovaním univerzálneho navrhovania počíta. Ekonomicky najefektívnejšie sú stavby, ktoré sú bezbariérovo navrhnuté už vo fáze tvorby projektovej dokumentácie. **Priemerné doplnkové náklady na budovy projektované a realizované v súlade s požiadavkami univerzálneho navrhovania boli vyčíslené na 0,81 % z celkovej hodnoty stavby.** Ako uvádzajú autori štúdie, „hlavná časť doplnkových nákladov na bezbariérovosť (priemerne 83 %) sú investície spojené s realizáciou výťahov alebo širších dverí, ktoré ne-súvisia len so zabezpečením prístupnosti pre osoby

so zdravotným postihnutím, lebo súčasne zlepšujú funkčnosť prevádzky, zvyšujú kvalitu stavby na realitnom trhu a súčasne zvyšujú komfort pre všetkých užívateľov. Do zvyšných 17 % (z doplnkových nákladov) sú zahrnuté investície súvisiace s osobitnými požiadavkami osôb so zdravotným postihnutím, ako sú napríklad bezbariérové toalety alebo vyhradené parkovanie. Náklady na orientačné pomôcky pre osoby so zrakovým a sluchovým postihnutím predstavujú len 1 % z doplnkových nákladov na bezbariérovosť stavby.“ V závere štúdie sa uvádza, že pomalá implementácia zásad bezbariérovosti vo výstavbe nesúvisí s technickými problémami, ani s vysokými investíciami, minimálne pri novostavbách, ale hlavnou príčinou nepriaznivého stavu je slabá empatia a neochota u architektov, stavebných inžinierov a pracovníkov stavebných úradov.

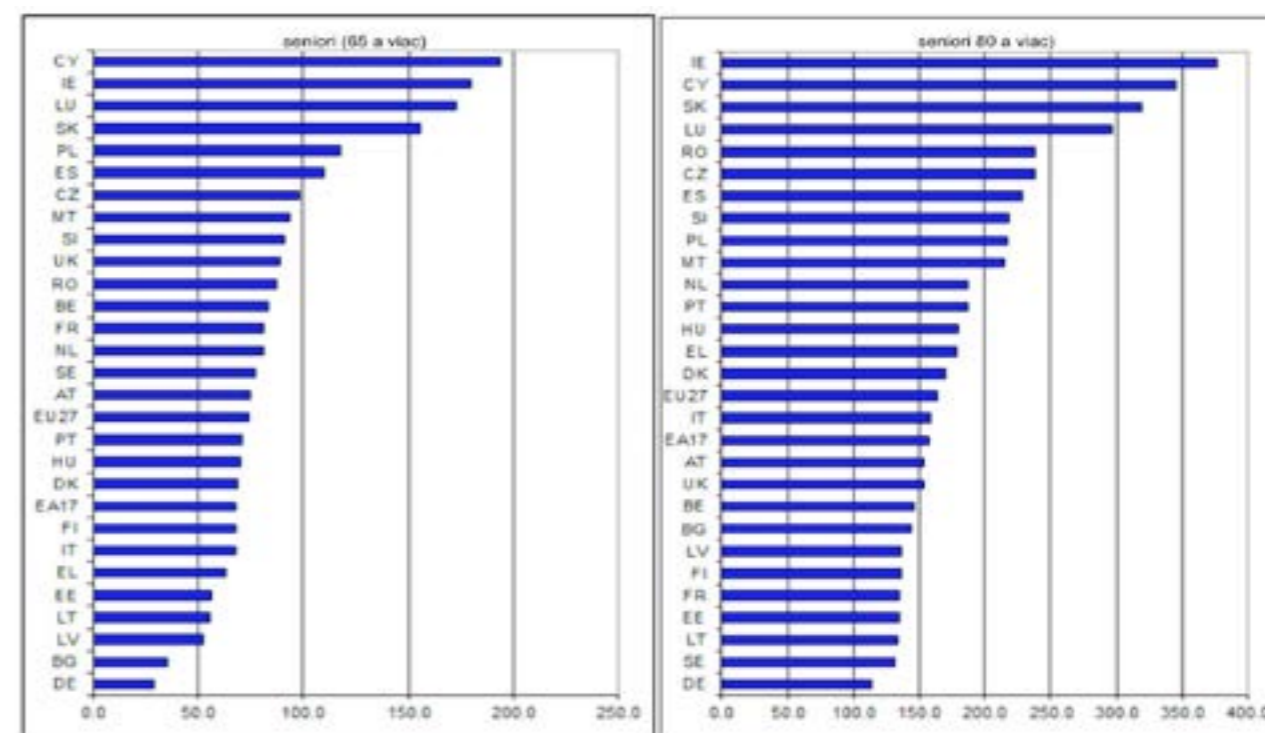
1.4. PRÍSTUPNOSŤ V KONTEXTE SOCIÁLNYCH SLUŽIEB

Starnutie populácie možno považovať za veľký problém hlavne na Slovensku, lebo podľa Správy o starnutí obyvateľstva z roku 2012¹² bude u nás starnutie obyvateľstva napredovať omnoho rýchlejšie ako v ostatných európskych krajinách (pozrite graf č. 1). Do roku 2060 sa na Slovensku predpokladá nárast seniorov vo veku nad 65 rokov o viac ako 150 % a seniorov vo veku nad 80 rokov až o 300 %! **Je nutné transformovať systém sociálnych služieb a znižovať finančnú podporu ústavných foriem starostlivosti**, lebo súčasný systém inštitucionálnej starostlivosti nedokáže pokryť nároky tak vysokého počtu odkázaných osôb. „Je potrebné presunúť finančné stimuly od ústavných inštitúcií do komunitných sociálnych služieb a to tým, že peniaze budú nasledovať klienta. Je preukázateľné, že komunitné sociálne služby sú lacnejšie ako ústavná starostlivosť.“¹³

¹² European Commission: The 2012 Ageing Report. Economic and budgetary projections for the 27 EU Member States (2010-2060), ISBN 978-92-79-22850-6. Str. 58. Dostupné [online] na: http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/european_economy/2012/pdf/ee-2012-2_en.pdf

¹³ Tobis, D. (2000): Moving from Residential Institutions to Community-Based Social Services in Central and Eastern Europe and the Former Soviet Union. The World Bank, Washington D. C., str. 54

Graf 1. Predpokladané percentuálne zmeny v populácii seniorov v EU-27, 2010-2060

(Zdroj: The 2012 Ageing Report, Európska komisia)

V súvislosti s transformáciou sociálnych služieb na komunitne orientované služby je žiaduce zvýšiť kapacity terénnej a ambulantnej formy sociálnej služby, aby mohli byť poskytované služby ľuďom najmä vo vlastnom domácom prostredí. Ďalej je potrebné postupne **redukovať počet veľkokapacitných pobytových služieb** a podporiť návrat klientov z inštitúcií do bežného života, kde majú žiť ako rovnocenní občania komunity. „Výsledkom transformačných zmien je zmena sociálneho statusu prijímateľov z objektu na subjekt, z klienta na občana, čo inými slovami znamená vytvorenie rovnakých príležitostí pre ich život v podmienkach, v ktorých sú rešpektované ľudské práva.“¹⁴ Cieľom transformácie by malo byť aktivizovanie ľudí so zdravotným postihnutím a seniorov, aby mohli žiť samostatne a užívať si život vo svojom domácom prostredí ako aj vytváranie prístupu s sociálnym a ekonomickým príležitostiam. Tento cieľ môže byť zabezpečený len vtedy, ak sa **vytvorí prístupné a veku primerané prostredie a podporné služby**.

¹⁴ Krupa, S. (2007): Transformácia domovov sociálnych služieb s cieľom sociálnej a pracovnej integrácie jej obyvateľov. Bratislava: RPSF, str. 29

Je nutné postupne sprístupniť všetky sektory verejných a neverejných služieb: nielen sociálne služby, ale aj zdravotníctvo, školstvo, služby štátnej správy a samosprávy, ale aj pracovné prostredie, kultúru, voľnočasové zariadenia a pod. Zabezpečenie prístupnosti by mohlo umožniť prijímateľom služieb žiť nezávisle bez starostlivosti, alebo s oveľa menšou mierou starostlivosti ako dnes, a to napriek ich funkčným obmedzeniam.¹⁵

Plán debariérizácie prostredí, programov a služieb by mal byť súčasťou Konceptii rozvoja sociálnych služieb VÚC a Komunitných plánov rozvoja sociálnych služieb miest a obcí.

¹⁵ Council of EU (2014): Adequate social protection for long-term care needs in an ageing society. Report jointly prepared by the Social Protection Committee and the European Commission services, Brussel. Str. 38. Dostupné [online] na: http://ec.europa.eu/health/ageing/docs/ev_20140618_co04_en.pdf

2. IMPLEMENTÁCIA PRÍSTUPNOSTI DO PRAXE

Lea Rollová, Zuzana Čerešňová, Danica Končeková

14

Každý človek má právo zapájať sa do spoločenského života a pracovať v rámci svojich možností. Na zabezpečenie tohto práva je potrebná dôsledná eliminácia rôznych bariér v spoločnosti a postupné vytvorenie inkluzívneho, univerzálne prístupného, prostredia.

V súčasnosti existuje mnoho bariér v prístupnosti prostredí, ktoré je potrebné postupne eliminovať:

- **architektonické bariéry**, ktoré sú charakteristické obmedzením voľného pohybu osôb v stavebnom prostredí – v exteriérovom prostredí miest a obcí, v objektoch komunitných služieb, v objektoch neverejných poskytovateľov služieb, na pracoviskách, v turistických regiónoch a pod. (dotýka sa najmä osôb s obmedzenou schopnosťou pohybu a orientácie),
- **bariéry v doprave**, ktoré obmedzujú mobilitu osôb so zdravotnými znevýhodneniami – prístupnosť dopravných infraštruktúr, dopravných prostriedkov, ale aj informácii v doprave (dotýka sa najmä osôb s obmedzenou schopnosťou pohybu a orientácie),
- **bariéry pri používaní produktov/výrobkov**, ktoré sú výsledkom nevhodného dizajnu produktov – zlá ergonómia produktov, ťažkosti pri používaní produktov (napr. ťažko otvárateľné, nevhodne umiestnené...), zložitá manipulácia (preferuje sa intuitívne používanie), dlhé a neprehľadné návody na užívanie a pod... (dotýka sa najmä ľudí s obmedzenou schopnosťou pohybu a orientácie),

- **informačné bariéry**, ktoré obmedzujú prístup k informáciám v štátnej správe a samospráve, prístup k vzdelávaniu, prístup na trh práce, prístup k informáciám v doprave, k výzvam súvisiacim s verejným obstarávaním, k volebnému právu, prístup k službám, médiám a pod. (dotýka sa najmä osôb s poruchami zraku, sluchu, mentálnych a intelektuálnych schopností),
- **komunikačné bariéry**, ktoré obmedzujú komunikáciu medzi poskytovateľom a prijímateľom služieb, medzi učiteľom a študentom, zamestnávateľom a zamestnancom, ale aj napr. obmedzené vnímanie spoločenských a kultúrnych podujatí, služieb v cestovnom ruchu... (dotýka sa najmä osôb s poruchami zraku, sluchu, mentálnych a intelektuálnych schopností),
- **bariéry v postojoch ľudí**, ktoré súvisia s neochotou, nízkou empatiou, alebo s nedostatočnou vôľou ľudí odstraňovať bariéry.

Problematika fyzickej prístupnosti prostredia nie je na Slovensku nová, prvé kroky súvisiace s tvorbou bezbariérového prostredia sa objavili už v 70-tych rokoch minulého storočia, kedy Štátny projektový a typizačný ústav vypracoval smernicu o bezbariérovej prístupnosti, ktorá bola zameraná hlavne na splnenie nárokov užívateľov prostredia na invalidnom vozíku. Na základe tejto smernice sa stavali bezbariérové byty, ale pri tvorbe verejných stavieb sa smernica neuplatňovala. Neskôr sa premietli požiadavky na bezbariérovú prístupnosť do

stavebnej legislatívy - v roku 1994 bola prijatá vyhláška o všeobecných technických požiadavkách na stavby užívané osobami s obmedzenou schopnosťou pohybu, ktorá čiastočne zohľadňovala nároky osôb s obmedzenou schopnosťou pohybu (ľudia na vozíku). V roku 2002 bola prijatá nová **vyhláška č. 532/2002 Z. z., ktorou sa ustanovujú podrobnosti o všeobecných technických požiadavkách na výstavbu a o všeobecných technických požiadavkách na stavby užívané osobami s obmedzenou schopnosťou pohybu a orientácie**. Táto vyhláška je podrobnejšie spracovaná ako predchádzajúca, na rozdiel od predchádzajúcej sú v nej čiastočne zohľadnené aj nároky osôb so zrakovým a sluchovým postihnutím. Viaceré usmernenia vyhlášky sú v súlade s princípmi univerzálneho navrhovania (podklady pre prípravu vyhlášky spracovalo naše pracovisko). Vo vyhláške je však mnoho nedostatkov, už samotný názov vyhlášky je diskriminačný, lebo evokuje, že sa vzťahuje len na „stavby užívané osobami s obmedzenou schopnosťou pohybu a orientácie“, teda nie na všetky stavby. V § 56 je síce stanovené, že sa vzťahuje na stavby na bývanie, stavby určené na užívanie verejnosťou a na pracoviská, kde sa predpokladá zamestnávanie osôb s obmedzenou schopnosťou pohybu a orientácie (chránené dielne). Povinnosť stavať prístupné stavby nemajú napr. súkromní poskytovatelia služieb. Pokiaľ by sa však dodržiavali aspoň ustanovenia uvedené vo vyhláške, situácia by bola lepšia.

V posledných rokoch bol viackrát novelizovaný stavebný zákon č. 50/1976 Zb., v ktorom je v § 47 Všeobecné technické požiadavky na navrhovanie stavieb zakotvené ustanovenie, aby: „stavba stavebnotechnickým vybavením zodpovedala účelu a spôsobu užívania, a ak ide o stavbu, ktorá je určená len na užívanie osobami s obmedzenou schopnosťou pohybu a orientácie alebo o stavbu, ktorá je prístupná širokej verejnosti, aby splňala aj osobitné požiadavky na užívanie stavby osobami s obmedzenou schopnosťou pohybu a orientácie, najmä požiadavku bezbariérovosti“. **Legislatívne znenia stavebného zákona a vykonávacej vyhlášky síce ustanovujú povinnosť stavať a prestavovať stavby v súlade s požiadavkami bezbariérovej prístupnosti, ale do praxe**

15

sa uspokojivo nepremietli, lebo neexistujú účinné kontrolné mechanizmy na dodržiavanie týchto ustanovení, a ako už bolo uvedené, aj z dôvodu existencie bariér v postojoch ľudí – architektov, projektantov, investorov, stavebných úradníkov a pod.

V ostatných sektoroch (doprava, dizajn, informácie a komunikácia) sa prvky prístupnosti začali (veľmi pomaly a nesystémovo) presadzovať až po roku 2001, kedy v zmysle uznesenia vlády Slovenskej republiky vznikla Rada vlády Slovenskej republiky pre problematiku občanov so zdravotným postihnutím. V roku 2008 bola rada transformovaná na **Radu vlády Slovenskej republiky pre osoby so zdravotným postihnutím**. Rada je poradným, koordinačným a iniciatívnym orgánom vlády Slovenskej republiky pre riešenie otázok životných podmienok, rovnosti príležitostí a rovnakého zaobchádzania s osobami so zdravotným postihnutím a ich začleňovaním do spoločnosti.¹⁶

V roku 2001 bol schválený „**Národný program rozvoja životných podmienok občanov so zdravotným postihnutím vo všetkých oblastiach života**“, ktorého spracovanie vychádzalo z dokumentu „**Štandardné pravidlá na vytváranie rovnakých príležitostí pre osoby so zdravotným postihnutím**“ prijatého Valným zhromaždením OSN 20. decembra 1993. V národnom programe sa jednotlivým rezortom ukladá, aby zabezpečili výskum danej problematiky a vypracovali vecný a časový harmonogram tak, aby bola zabezpečená integrácia osôb so zdravotným postihnutím vo všetkých krajoch a regiónoch Slovenska v časovom horizonte cca 10 rokov. Ministerstvá, dotknuté organizácie a záujmové skupiny spracovali správy o plnení národného programu (od 2001–2006 každoročne, od 2006–2014 každé dva roky), ktoré sa následne zasielali **Výboru OSN pre práva osôb so zdravotným postihnutím**. Výbor OSN na základe správ vypracoval odporúčania, ktoré mali byť prijaté, aby boli naplnené práva osôb so zdravotným postihnutím. Zámery prvého národného programu sa však nepodarilo v stanovenom časovom horizonte 10 rokov uspokojivo naplniť.

¹⁶ Štatút Rady vlády SR pre osoby so zdravotným postihnutím. Bratislava: Vláda SR č. 104/2008, 2008, článok 2.

Na základe ustanovení ratifikovaného Dohovoru OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím (ďalej len „Dohovor“), vláda v januári 2014 schválila nový **Národný program rozvoja životných podmienok osôb so zdravotným postihnutím na roky 2014 – 2020** (ďalej len Národný program OZP¹⁷), ktorý sa má aktualizovať a vyhodnocovať každé dva roky. Hodnotením ostatného obdobia rokov 2014 a 2015 sa zaoberali: „Východisková správa SR k Dohovoru OSN pre práva osôb so zdravotným postihnutím“, spracovaná vládou SR a „Alternatívna správa organizácií osôb so zdravotným postihnutím a ďalších mimovládnych organizácií“ (ďalej len alternatívna správa k Dohovoru), ktorej cieľom bolo predovšetkým poukázať na nedostatky a medzery v implementácii Dohovoru z hľadiska osôb so zdravotným postihnutím, nie popisovať aktuálne pozitívne riešenia. V alternatívnej správe sa okrem iného uvádzala požiadavka:

„Podporiť a zlepšiť prístupnosť a zabezpečiť, aby sa v plnej miere dodržiavala zásada univerzálneho dizajnu. Zaviesť zodpovedajúci kontrolný mechanizmus a venovať sa absencii autorizovaných odborníkov na hodnotenie prístupnosti.“

Výbor OSN pre práva osôb so zdravotným postihnutím vo svojej reakcii na Východiskovú správu SR za roky 2014 a 2015 vypracoval „**Záverečné odporúčania k východiskovej správe Slovenskej republiky**“¹⁷. Zo záverečných odporúčaní (ku všetkým článkom Dohovoru) citujeme len odporúčania, ktoré úzko súvisia so zabezpečením prístupnosti:

Čl. 9 - Prístupnosť

- Výbor je znepokojený tým, že národná legislatíva nestanovuje monitorovanie dodržiavania stavebného zákona za účelom zabezpečenia prístupnosti budov alebo dopravy.

- **Výbor odporúča, aby zmluvný štát uplatňoval politiky, usmernenia a odbornú prípravu, ako aj sankcie za nedodržovanie v súvislosti s prístupnosťou, univerzálnym navrhovaním, obstarávaním a výstavbou, a to najmä v súvislosti s navrhovaným novým stavebným zákonom, v súlade so Všeobecnou pripomienkou č. 2 (2014) k prístupnosti.**
- Výbor je znepokojený nedostatočnou prístupnosťou verejných informácií a komunikácie súvisiacich so službami v doprave.
- **Výbor odporúča, aby zmluvný štát zabezpečil verejné označenia v Braillovom písme a ľahko čitateľných formách, ako aj živú asistenciu, sprostredkovateľov, sprievodcov, prístupné informačné stánky, automaty s lístkami, webové stránky, mobilné aplikácie a profesionálnych tlmočníkov posunkového jazyka s cieľom uľahčiť prístup do budov, dopravných prostriedkov a do iných verejne prístupných zariadení.**
- Výbor ďalej odporúča, aby zmluvný štát venoval pozornosť súvislosti medzi článkom 9 Dohovoru a cieľom udržateľného rozvoja č. 11, úlohy 11.2 a 11.7.¹⁸

2.1 ANALÝZA NIEKTORÝCH ÚSPECHOV A PROBLÉMOV

Rada vlády Slovenskej republiky pre osoby so zdravotným postihnutím si plní svoje poslanie, ale ustanovenia Národného programu OZP (od roku 2001) sa nedarí uspokojivo a dostatočne rýchlo implementovať do praxe. Domnievame sa, že jednou z hlavných príčin tohto stavu je existencia bariér v postojoch kompetentných rozhodovateľov a pracovníkov v štátnej správe, samospráve a v neverejnom sektore, nedostatok kontrolných a sankčných mechanizmov, ale aj nedostatočná osвета a vzdelávanie o tejto problematike. Mnohí vnímajú problematiku

prístupnosti ako povinnosť, alebo tlak OSN alebo Európskej únie, a nie ako investíciu do ľudí so zdravotným postihnutím, alebo ako prospešné opatrenia pre celú spoločnosť. Podarilo sa prijať celý rad legislatívnych ustanovení, ktoré presadzujú prístupnosť fyzického prostredia, dopravy alebo informácií, ale v mnohých oblastiach sa ich nedarí úspešne premietiť do praxe. Na MPSVR SR bolo zriadené¹⁹ **hlavné kontaktné miesto pre problematiku vykonávania Dohovoru OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím** s dvomi zamestnancami. Na základe informácií z webovej stránky ministerstva má kontaktné miesto tieto kompetencie:

- slúžiť ako kontaktné miesto pre verejnú správu a občiansku spoločnosť,
- šíriť myšlienky a hodnoty Dohovoru OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím,
- zbieranie štatistických údajov o osobách so zdravotným postihnutím,
- koordinácia medzi všetkými ministerstvami, orgánmi štátnej správy a orgánmi miestnej samosprávy,
- realizácia Národného programu rozvoja životných podmienok osôb so zdravotným postihnutím,
- analýza súladu domácej legislatívy a praxe s Dohovorom OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím,
- navrhovanie legislatívnych zmien a posudzovanie legislatívnych návrhov z hľadiska súladu s Dohovorom OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím,
- spolupráca s domácimi a medzinárodnými organizáciami osôb so zdravotným postihnutím,
- koordinácia prípravy monitorovacích správ pre Výbor OSN pre práva osôb so zdravotným postihnutím,
- medzinárodná spolupráca s OSN, EÚ, EK a inými medzinárodnými inštitúciami.

Už zo zverejneného zoznamu kompetencií tohto kontaktného miesta je zrejmé, že dvaja poverení zamestnanci nie sú fyzicky schopní plniť všetky úlohy, ktoré sú im zverené. Na plnenie tak rozsiahlej agendy by malo ministerstvo zabezpečiť viac zamestnancov. Z nášho pohľadu sú najväčšie rezervy v medzirezortnej spolupráci a koordinácii postupov, ako aj v nedostatočnom šírení myšlienky a hodnôt Dohovoru a prístupnosti.

ODSTRAŇOVANIE ARCHITEKTONICKÝCH BARIÉR

V platnej stavebnej legislatíve sú už od roku 2002 zakotvené všeobecné technické požiadavky na stavby v súlade s nárokmi osôb s obmedzenou schopnosťou pohybu a orientácie. Za ostatných 15 rokov sa podarilo dosiahnuť len čiastočný pokrok, ale implementácia prvkov bezbariérovosti súvisí skôr s osobnou iniciatívou jednotlivcov alebo organizácií (iniciatíva zdola), ale nie ako dôsledok systémových opatrení (iniciatíva zhora).

Zabezpečenie prístupnosti stavebného prostredia je v kompetencii Ministerstva dopravy, výstavby a regionálneho rozvoja SR, Sekcie výstavby. V rokoch 2009, 2014 a 2015 bola pripravovaná novela **stavebného zákona**, v ktorej mali byť prijaté opatrenia na zabezpečenie prístupnosti stavieb. „*Návrh nového stavebného zákona prešiel medzirezortným pripomienkovým konaním, rokovaním vlády SR a v máji 2015 bol predložený na rokovanie Národnej rady SR. Dňa 22.9.2015 bol návrh nového stavebného zákona stiahnutý z rokovania Národnej rady SR, preto MDVRR SR mení časový harmonogram s dobou trvania do roku 2019. V tejto súvislosti bol zastavený aj proces prípravy vykonávacích vyhlášok k navrhovanému stavebnému zákonu, v ktorých malo byť toto opatrenie podrobnejšie upravené.*“²⁰ Prínosné by bolo, keby sa novelizovali aspoň vykonávacie vyhlášky ku stavebnému zákonu, lebo proces sa neúmerne predlžuje. Medzitým by mohlo ministerstvo zabezpečiť vzdelávania o prístupnosti – napr. stavebných úradníkov,

¹⁷ Prijaté Výborom OSN pre práva osôb so zdravotným postihnutím na jeho pätnástom zasadnutí (29. marec - 21. apríl 2016).

¹⁸ Poznámka: Cieľ 11 – Udržateľné mestá a komunity: premeniť mestá a ľudské obydľia na inkluzívne, bezpečné, odolné a trvalo udržateľné.

¹⁹ Uznesenie Rady vlády Slovenskej republiky č. 103 z 20. februára 2013

²⁰ Správa o plnení opatrení vyplývajúcich z Národného programu rozvoja životných podmienok osôb so zdravotným postihnutím na roky 2014 – 2020 a návrh na jeho aktualizáciu, str.28

zamestnancov stavebnej inšpekcie, v súčinnosti s Komorou architektov Slovenska a Komorou stavebných inžinierov zabezpečiť celoživotné vzdelávanie pre architektov a projektantov, pre autorizované osoby na kolaudáciu stavieb a pod. Tiež by mohlo zabezpečiť osvetu prístupnosti, vydať informačné materiály tak, ako sa to deje v mnohých európskych krajinách. Navrhnuť správne novostavbu alebo debariérizáciu stavby tak, aby boli úpravy vyhovujúce pre čo najširšiu skupinu užívateľov nie je jednoduché, dôležité sú často aj detaily. Vyžaduje si to dostatočné vedomosti o nárokoch rôznych skupín užívateľov, vrátane osôb so zdravotným postihnutím, ktoré sa musia sklbiť do optimálneho riešenia.

Slovenský zväz telesne postihnutých napr. monitoruje architektonické bariéry v budovách občianskej vybavenosti v rámci Bratislavy. Tu však musíme aj trochu kritizovať, lebo zväz mnohokrát vydá súhlasné stanovisko aj na projekty, ktoré nie sú v súlade s platnou legislatívou. Na základe prieskumu novostavieb, vykonaného pracoviskom CEDA, bolo najviac identifikovaných bariér pri tvorbe exteriérového prostredia budov (nákupné centrum

Obr.1 Rozdiely pri tvorbe nábrežia – bariérové nábrežie Eurovea a bezbariérové nábrežie v Lyone

Eurovea, Školské námestie pri ZŠ. A. Dubčeka, niektoré parkové úpravy a pod.) Takisto boli zistené nedostatky pri tvorbe budov – často nie sú prístupné všetky prevádzkové časti budov, ktoré sú určené pre verejnosť (napr. predajne v objektoch River Park, športové centrum v obchodnom centre Centrál, Fakulta informatiky a informačných technológií STU má neprístupné niektoré učebne a pod.).

Čiastkové úspechy sa dosiahli pri budovaní bezbariérových chodníkov a križovatiek z hľadiska nárokov osôb s obmedzenou schopnosťou pohybu a orientácie. Z iniciatívy Únie nevidiacich a slabozrakých Slovenska vzniklo **Oddelenie prevencie architektonických a dopravných bariér**, ktoré poskytuje poradenstvo a posudzuje projektovú dokumentáciu hlavne dopravných stavieb z hľadiska nárokov ľudí so zrakovým postihnutím. Vzhľadom na možnosti financovania a kapacitu tohto pracoviska, nie je možné poskytovať poradenskú činnosť v rámci celého Slovenska. Situáciu sa teda darí zlepšovať hlavne v Bratislave a v niektorých krajských mestách, ale v nedostatočnej miere v rámci menších miest a obcí.

Obr. 2 Pozitívnym príkladom je aj bezbariérová prístupnosť na pešej zóne v Piešťanoch, rezervy sú ešte pri dôslednejšom vyriešení orientačných systémov pre osoby so zrakovým postihnutím

Združenie miest a obcí Slovenska propaguje a medializuje problematiku prístupnosti v súťaži **Oskar bez bariér**, každoročne od roku 2004 oceňuje úsilie samospráv o bezbariérové riešenia v mestách. Do súťaže sú nominované

realizácie bezbariérových chodníkov, prístupov do úradov, zdravotníckych, kultúrnych a športových zariadení, prípadne uvádzajú do praxe bezbariérové prostriedky hromadnej dopravy.

Únia miest Slovenska vyhlasuje súťaž „**Samospráva a Slovensko bez bariér**“, napríklad v roku 2015 získalo ocenenie mesto Trnava, ktoré urobilo debariérizačné úpravy verejných plôch (námestia, chodníky, priechody na križovatkách, interaktívne mapy, realizovalo debariérizáciu areálov športovísk a iné).

Systematickú snahu o odstraňovanie bariér sme zaznamenali vo viacerých mestách na Slovensku. Tu je však potrebné tiež uviesť, že niektoré realizované úpravy nie sú vykonané správne, niektoré realizácie verejných priestorov alebo budovy občianskej vybavenosti nie sú prístupné vo všetkých častiach určených na užívanie verejnosťou. Tu je zrejmá absencia odborných konzultantov a absencia jasných predpisov /noriem ako aj kontrolných mechanizmov, ktoré by zabezpečili správne aplikovanie prístupnosti v praxi. Niektoré slovenské mestá sa uchádzali o cenu EU „**Access City Award**“ (Cena za prístupné mesto), žiadne z nich však zatiaľ v medzinárodnej konkurencii neuspelo, lebo zväčša prinášali len čiastkové (nekomplexné) riešenia zamerané napr. na prezentáciu debariérizácie niektorých častí mesta, ale nemali napríklad vyriešenú prístupnosť informácií, webových stránok, spoločenských podujatí a pod., alebo predložili len program, kde deklarovali len úmysel sprístupniť mesto pre všetkých.

Architektonické bariéry sa častejšie darí odstraňovať v existujúcich budovách a paradoxne mnohé novostavby sú bariérové z dôvodu nedostatku kontrolných mechanizmov pri stavebnom konaní a nedostatku osvetly medzi odborníkmi v stavebnom sektore.

Z iniciatívy učiteľov na Fakulte architektúry STU v Bratislave vzniklo v roku 2008 **Výskumné a školiace centrum bezbariérového navrhovania – CEDA**, ktoré je zamerané hlavne na výskum, pedagogiku a propagáciu prístupnosti a univerzálneho navrhovania, v obmedzenej miere na poradenskú činnosť. CEDA napríklad spolupracovala na projekte „DI“ - Národný projekt Podpora procesu deinštitucionalizácie a transformácie systému sociálnych služieb, kde zastrešovala oblasť architektonickej podpory DI. V súčasnosti CEDA v spolupráci s MŠVVŠ SR realizuje projekt „UNIALI“ - Sprístupnenie vysokoškolského prostredia pre študentov so špecifickými potrebami. Výstupom projektu majú byť aj podklady k Národnému

akčnému plánu vytvárania prístupného akademického prostredia. V súvislosti s týmto projektom v súčasnosti prebieha prieskum zameraný na monitorovanie podmienok štúdia a prístupnosti akademického prostredia pre študentov so špecifickými potrebami (zdravotným postihnutím, s poruchami učenia, ...) na vysokých školách na celom Slovensku. MŠVVŠ SR poskytlo tiež dotácie na debariérizáciu niektorých vysokých škôl. Napríklad aj STU v Bratislave získala dotáciu na odstránenie architektonických, orientačných a informačných bariér a v budove Fakulty architektúry STU má vzniknúť Podporné centrum pre študentov so špecifickými potrebami na STU s celoslovenskou pôsobnosťou, ktoré má v budúcnosti poskytovať podporu slovenským vysokým školám pri odstraňovaní architektonických bariér.

ODSTRAŇOVANIE BARIÉR V DOPRAVE

Problematika osôb so zdravotným postihnutím je riešená v Stratégii rozvoja verejnej osobnej a nemotorovej dopravy SR do roku 2020, ktorá je prílohou **Strategického plánu rozvoja dopravnej infraštruktúry SR do roku 2020**. Strategický plán obsahuje priority ako napr. zabezpečenie nízkopodlažného (low-entry) vozidlového parku, dosiahnutie vysokej kvality terminálov, prestupných uzlov a zastávok s minimalizáciou bariér alebo modernú železničnú infraštruktúru s potrebnou hustotou bezbariérových a kvalitne vybavených železničných zastávok a prestupných terminálov. V súčasnosti prebieha debariérizácia niektorých železničných staníc a nakupujú sa bezbariérové vozidlá verejnej osobnej dopravy, ktoré sú financované hlavne zo štrukturálnych fondov EÚ. Nové vozidlá sú vybavované informačnými systémami pre osoby so zrakovým postihnutím (hlasové oznamovanie zastávok) a informačnými systémami pre osoby so sluchovým postihnutím (vizuálne zobrazovače).

V zmysle Alternatívnej správy k Dohovoru²¹ nie je dostatočne zabezpečený bezbariérový

²¹ Implementácia Dohovoru OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím v Slovenskej republike. Alternatívna správa organizácií osôb so zdravotným postihnutím a ďalších mimovládnych organizácií, júl 2015, str.9

prístup na nástupištia a prístupnosť informačných systémov, príprava obslužného personálu atď. Sprístupňovanie osobnej železničnej dopravy, autobusovej dopravy a mestskej hromadnej dopravy prebieha napriek viacerým úspechom pomaly a nerovnomerne najmä v dôsledku ešte stále nekomplexnej legislatívy.

ODSTRAŇOVANIE BARIÉR

PRI POUŽÍVANÍ VÝROBKOV A SLUŽIEB

Na slovenskom, ale aj európskom trhu je veľmi málo výrobkov, ktoré zohľadňujú požiadavky prístupnosti a univerzálneho dizajnu. Touto problematikou sa zaoberá málo slovenských výrobcov, na slovenských školách dizajnu sa predmet univerzálne navrhovanie / dizajn nevyučuje. Problém nie je len v dizajne produktov, ktorý nevyhovuje širokému spektru užívateľov, ale v zmysle Alternatívnej správy Dohovoru je problém aj to, že „na obaloch tovarov, v ich dokumentácii, v ponukách tovarov a služieb, v dokumentoch zakladajúcich zmluvné vzťahy a v podobných listinách sú práve relevantné informácie týkajúce sa ceny, záväzkov, súhlasov a povinností účastníkov zmluvného vzťahu často vytlačené príliš drobným písmom, prípadne nevhodným typom písma. Uvedená skutočnosť výrazne obmedzuje až znemožňuje informovanie ľudí so zdravotným postihnutím a je potrebné riešiť ju prostredníctvom zákona“.²²

S cieľom riešiť súčasnú nepriaznivú situáciu na trhu má Európska komisia záujem zvýšiť produkciu univerzálne prístupných výrobkov a služieb, a to v súlade s potrebami priemyselného odvetvia a spotrebiteľov. V súčasnosti sa finalizuje **smernica Európskeho parlamentu a Rady o aproximácii zákonov, iných právnych predpisov a správnych opatrení členských štátov, pokiaľ ide o požiadavky na prístupnosť výrobkov a služieb**.²³ V zmysle tejto smernice má „prístupnosť umožňovať osobám s funkčnými obmedzeniami, vrátane osôb so zdravotným postihnutím, takéto výrobky a služby vnímať, používať a porozumieť im, a to na rovnakom základe s ostatnými“.

²² Ibid. Str. 20

²³ COM(2015) 615 final, dostupné na: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2015%3A615%3AFIN>

K osobitným cieľom pripravovanej smernice patrí zníženie prekážok cezhraničného obchodu a posilnenie hospodárskej súťaže prístupných výrobkov a služieb aj pri verejnom obstarávaní. Operačné ciele spočívajú v stanovení požiadaviek na prístupnosť vybraných výrobkov a služieb na úrovni celej EÚ, ktoré by sa mali uplatňovať aj pri vykonávaní všeobecných povinností v oblasti prístupnosti stanovených v právnych predpisoch EÚ, akými sú napríklad pravidlá verejného obstarávania EU a v zlepšení presadzovania požiadaviek na prístupnosť.²⁴

V Alternatívnej správe k Dohovoru sa uvádza, že „zákon NR SR č. 25/2006 Z. z. o verejnom obstarávaní umožňuje zaradiť medzi kritériá verejného obstarávania aj prístupnosť stavieb, informačných a komunikačných systémov, služieb a tovarov. Uvedené kritériá však nie sú povinné a prakticky vôbec sa nevyžadujú v praxi“.²⁵

ODSTRAŇOVANIE INFORMAČNÝCH BARIÉR

Prvú záväznú právnu normu, ktorá presne vymedzila povinné požiadavky pre prístupnosť informačných systémov predstavuje výnos Ministerstva dopravy, pôšt a telekomunikácií SR č.1706/M-2006 o štandardoch pre informačné systémy verejnej správy vypracovaný k zákonu č. 275 z 20. apríla 2006 o informačných systémoch verejnej správy a o zmene a doplnení niektorých zákonov a na jeho základe výnos 55/2014 o štandardoch pre informačné systémy verejnej správy vydaný Ministerstvom financií, ktorý uvádza povinné požiadavky v § 14 s názvom „Prístupnosť webových stránok“.

²⁴ Pracovný dokument Európskeho parlamentu a Rady o aproximácii zákonov, iných právnych predpisov a správnych opatrení členských štátov, pokiaľ ide o požiadavky na prístupnosť výrobkov a služieb. Dostupné na: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/HTML/?uri=CELEX:52015SC0265&from=EN>

²⁵ Implementácia Dohovoru OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím v Slovenskej republike. Alternatívna správa organizácií osôb so zdravotným postihnutím a ďalších mimovládnych organizácií, júl 2015, str. 10

MF SR v súvislosti s rozširovaním povedomia o štandardoch spustilo v roku 2012 pilotný projekt zručnosti štandardov. Na základe výsledkov dosiahnutých v teste boli udeľované strieborné a bronzové úrovne zručnosti (pokročilý a základný znalec). Pre oblasť zručnosti štandardov prístupnosti (§ 14) získali dvaja znalci štandardov striebornú úroveň a sedem znalcov dosiahlo úroveň bronzovú. V roku 2013 bolo vykonané rozsiahle monitorovanie webových sídiel verejnej správy. V roku 2014 prebiehali monitorovania v tejto oblasti priebežne, najmä v súvislosti s projektmi Operačného programu informatizácia spoločnosti (ďalej len „OPIS“). V roku 2015 MF SR zrealizovalo v rozmedzí júna až októbra monitoring prístupnosti webových sídiel ústredných orgánov štátnej správy (v rozsahu 23 webových sídiel).²⁶

Aktivity súvisiace s prístupnosťou informačných systémov realizovali napr. aj Ministerstvo spravodlivosti SR (Národný projekt „Elektronická zbierka zákonov“), Ministerstvo hospodárstva SR - Webový portál SOI, Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR napr. Národný projekt: „Elektronizácia vzdelávacieho systému regionálneho školstva“. Ministerstvo kultúry SR v rámci OPIS zverejňuje **zdigitalizované kultúrne objekty** v súlade s platnými štandardmi. Vláda SR schválila Návrh stratégie rozvoja slovenského knihovníctva na roky 2015 - 2020, ktorý obsahuje opatrenie podporovať zavádzanie a využívanie technických a technologických prostriedkov na sprístupnenie informácií znevýhodneným skupinám občanov.

Zatiaľ sa však nedarí presadzovať zabezpečenie prístupných informácií a informačných systémov u neverejných poskytovateľov služieb. V Alternatívnej správe Dohovoru sa uvádza, že „výnos MF SR, ktorý presadzuje prístupnosť webových stránok je povinná rešpektovať len verejná správa a ňou zriadené inštitúcie. Nevzťahuje sa teda na univerzity, súkromné a cirkevné školy, súkromné spoločnosti, súkromné inštitúcie finančne podporované z verejných prostriedkov, ako aj spoločnosti a inštitúcie dodávajúce služby a

tovary verejným inštitúciám. Prakticky nie je regulovaná ani prístupnosť internetových a mobilných aplikácií. Kritickým a neriešeným problémom zostáva aj zabezpečenie prístupnosti elektronického bankovníctva, ktoré prakticky výlučne zabezpečujú súkromné banky napriek tomu, že bezhotovostná realizácia finančných operácií medzi občanom a verejnou správou sa vyžaduje v stále väčšej miere. Problémom nie je len vecný dosah výnosu, ale aj jeho pomalá implementácia. Okrem prístupnosti z hľadiska nevidiacich, slabozrakých, nepočujúcich a telesne postihnutých osôb je potrebné venovať zvýšenú pozornosť aj prístupnosti z hľadiska osôb s mentálnym postihnutím a osôb s poruchami učenia“.²⁷

ODSTRAŇOVANIE KOMUNIKAČNÝCH BARIÉR

Komunikačné bariéry najčastejšie obmedzujú ľudí so sluchovým postihnutím napr. pri predajných a informačných pultoch so sklenenou prepážkou, pri hlasových oznamoch napr. na perónoch železničných staníc a odbavovacích halách lietadiel, zvukovej signalizácii v informačných stojanoch, sprostredkovaní len verbálnou informáciou bez artikulácie, pri ktorej je sťažené alebo vylúčené odznenie, vylúčenie dorozumievania sa posunkovou rečou. Poskytovanie tlmočnických služieb nepočujúcim osobám je poddimenzované nedostatkom tlmočníkov posunkovej reči. Spôsobené je to jednak nedoriešeným systémom odmeňovania, stanovením nízkych hodinových sadzieb, jednak absenciou systému kvalitného a profesionálneho vzdelávania tlmočníkov posunkovej reči nepočujúcich.

Zákon č. 211/2000 Z. z. o slobodnom prístupe k informáciám oprávňuje nevidiace a slabozraké osoby a osoby nepočujúce a nedoslýchavé žiadať verejné inštitúcie o poskytnutie informácií v im prístupných formátoch. Dorozumievanie sa navzájom a dorozumievanie sa s počujúcimi garantuje nepočujúcim osobám prostredníctvom tlmočníka posunkovej reči aj zákon č. 149/1995 Z. z. o

²⁷ Implementácia Dohovoru OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím v Slovenskej republike. Alternatívna správa organizácií osôb so zdravotným postihnutím a ďalších mimovládnych organizácií, júl 2015, str.9

posunkovej reči nepočujúcich a zákon 448/2008 Z. z. o sociálnych službách. „Napriek existujúcej právnej úprave, služby nie sú dostatočne rozvinuté, je nedostatok tlmočníkov posunkovej reči a nedostatočná je aj ponuka ich vzdelávania. Zároveň nie je dostupná služba simultánneho prepisu a sprostredkovanie informácií nepočujúcim osobám v prípadoch vyžadujúcich vysokú presnosť a rýchlosť prekladu, ako sú súdne pojednávania, konferencie a prednášky“.²⁸

Na základe podnetu Asociácie organizácií sluchovo postihnutých v SR uskutočnilo Ministerstvo vnútra SR tri stretnutia k problematike zlepšenia prístupu tiesňových služieb z hľadiska potrieb osôb so sluchovým postihnutím. V oblasti toku informácií v súčasnosti existuje komunikačná a informačná bariéra, kedy v prípade ohrozenia života, zdravia, majetku alebo životného prostredia nie sú osoby so sluchovým postihnutím adekvátne varované.

ODSTRAŇOVANIE BARIÉR V POSTOJOCH ĽUDÍ

„Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR v rokoch 2014 a 2015 nenaplnilo rolu gestora úlohy propagovať Dohovor a nezabezpečilo odborné prednášky, konferencie a kampane zamerané na problematiku dohovoru, tlač a distribúciu informačných brožúr pre subjekty verejnej správy a širokú verejnosť“.²⁹

Propagáciu Dohovoru a prístupnosti realizovali formou školení alebo seminárov napr. Ministerstvo financií SR (poradenstvo správcov a prevádzkovateľom informačných systémov verejnej správy), Ministerstvo kultúry SR organizuje program „Neformálne vzdelávanie v oblasti kultúry osôb so zdravotným postihnutím“. Národné osvetové centrum zrealizovalo tri neformálne-vzdelávacie

²⁸ Implementácia Dohovoru OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím v Slovenskej republike. Alternatívna správa organizácií osôb so zdravotným postihnutím a ďalších mimovládnych organizácií, júl 2015, str. 20

²⁹ Správa o plnení opatrení vyplývajúcich z Národného programu rozvoja životných podmienok osôb so zdravotným postihnutím na roky 2014 – 2020 a návrh na jeho aktualizáciu, str.4

aktivity pre zamestnancov rezortu kultúry, ktoré sa zameriavali aj na vzdelávanie v oblasti ochrany a podpory ľudských práv, na podporu tolerancie a predchádzanie všetkých foriem násillia. Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR vydalo Pedagogicko-organizačné pokyny na školský rok 2014 – 2015 s odporúčaním prijímať žiakov so zdravotným znevýhodnením do základnej školy. Šírenie povedomia o Dohovore realizuje aj prostredníctvom pracovných stretnutí s okresnými úradmi z odboru školstva, s riaditeľmi škôl regionálneho školstva, besied žiakov s osobami so zdravotným postihnutím, vystúpeniami v masovokomunikačných prostriedkoch, predovšetkým v Televíznom klube nepočujúcich, ktorý vysiela Rozhlas a televízia Slovenska (ďalej len „RTVS“).

Únia miest Slovenska uvádza, že väčšina miest spolupracuje so špecifickými mimovládnyimi organizáciami (ďalej len „MVO“), spoločne organizujú besedy, semináre, workshopy, v rámci ktorých oboznamujú širokú verejnosť aj s Dohovorom. V niektorých mestách poskytujú informácie aj v školách v rámci vzdelávacieho procesu. Za účelom šírenia informácií využívajú stretnutia v denných centrách, resp. kluboch. Niektoré mestá využívajú miestne printové médiá (napr.: Michalovčan, Modranské zvesti).

Bolo by prínosné, keby sa systematicky realizovali semináre a školenia zamestnancov štátnej správy a samosprávy, zamestnancov neverejných poskytovateľov služieb, ale aj školenia odborníkov v sektore výstavby a informačno-komunikačných technológií, ktoré sú zamerané na osvetu Dohovoru a na odstraňovanie bariér (a nevytváranie nových bariér) v prístupnosti prostredia, produktov, informácií a služieb.

2.2. POTREBA SYSTÉMOVÝCH OPATRENÍ

Aby sa podarilo v praxi odstraňovať prekážky v prístupnosti prostredia, produktov, informácií a služieb je potrebné prijať mnoho systémových opatrení, ktoré by sa mali následne premietnuť do legislatívnych predpisov a kontrolných mechanizmov. Systémovosť si vyžaduje medzirezortnú spoluprácu, lebo prístupnosť sa dotýka takmer všetkých oblastí života. Hlavné

²⁶ Správa o plnení opatrení vyplývajúcich z Národného programu rozvoja životných podmienok osôb so zdravotným postihnutím na roky 2014 – 2020 a návrh na jeho aktualizáciu, str.20

kontaktné miesto pre problematiku vykonávania Dohovoru by malo mať viac kompetencií a viac zamestnancov, malo by zlepšiť koordináciu postupov a medzirezortnú spoluprácu. Aby bolo možné naplniť ustanovenia Dohovoru, najmä obsah článku 9 Prístupnosť, ako aj ostatné súvisiace články Dohovoru, **mali by sa postupne realizovať tieto systémové opatrenia:**

- **začlenenie princípov univerzálnej prístupnosti do národných programov**, ale aj do ozvojových plánov, komunitných plánov, legislatívnych predpisov, technických noriem a pod.; nutná je medzirezortná spolupráca, spolupráca medzi orgánmi štátnej správy a samosprávy, ale aj spolupráca s neverejnými poskytovateľmi služieb,
- **prijatť kontrolné mechanizmy na dodržiavanie prístupnosti** – musia byť súčasťou všetkých prijatých opatrení a legislatívnych predpisov,

- **propagovať problematiku prístupnosti a univerzálneho navrhovania** a ich prínos pre celú spoločnosť, aby sa podarilo prekonať bariéry v postojoch ľudí,
- **vzdelávať ľudí pôsobiacich v jednotlivých sektoroch – študentov vysokých škôl a ľudí z praxe v rámci celoživotného vzdelávania, hlavne architektov, projektantov, dizajnérov**, informatikov, programátorov, ale aj rozhodovateľov a zamestnancov poskytovateľov verejných a neverejných služieb,
- **podporovať výskum súvisiaci s prístupnosťou a univerzálnym navrhovaním**, s vývojom prístupných produktov, programov a služieb v rôznych sektoroch.

Obr. 3 Univerzálne navrhovanie prináša prospech všetkým ľuďom v komunite (win-win situation for all).

3. UNIVERZÁLNE NAVRHOVANIE – PRINCÍPY A SÚVISLOSTI

Lea Rollová, Zuzana Čerešňová, Danica Končeková

V Dohovore o právach osôb so zdravotným postihnutím je **univerzálne navrhovanie definované ako „navrhovanie výrobkov, prostredí, programov a služieb tak, aby ich mohli využívať v najväčšej možnej miere všetci ľudia bez nevyhnutnosti úprav alebo špeciálneho dizajnu; „univerzálne navrhovanie“ nevyklučuje asistenčné zariadenia pre určité skupiny osôb so zdravotným postihnutím, ak je to potrebné“**. Z definície je zrejmé, že sa nejedná len o navrhovanie pre osoby so zdravotným postihnutím, ale o navrhovanie pre „všetkých ľudí“, aby mohli prostredia využívať v najväčšej možnej miere a aby sa ich život zjednodušil (napr. aj ľudia rôznej výšky alebo schopností, deti, rodičia s kočíkmi, cestujúci s kuframi, prevádzkovatelia pri zásobovaní, ale aj ľudia s pórakovými a pooperačnými stavmi, chronicky chorí ľudia a pod., u ktorých môže byť výkonnosť znížená v dôsledku neprístupného prostredia). Ak je potrebné, môžu sa použiť „asistenčné zariadenia“ pre určité skupiny osôb, čím sa myslí použitie rôznych zariadení a asistenčných pomôcok, ktoré pomáhajú znevýhodneným osobám „fungovať“ v komunite s čo najnižšou mierou závislosti (napr. pomôcky na prekonanie bariér v stavebnom prostredí, pomocné načúvacie systémy pre sluchovo postihnuté osoby, orientačné pomôcky alebo špeciálne softvéry a pre zrakovo postihnuté osoby a pod.).

Univerzálne navrhovanie je vyšším „levelom“ bezbariérového navrhovania (accessible design alebo barrier-free design), pretože zohľadňuje nároky širokého spektra užívateľov a redukuje potrebu osobitných/špeciálnych riešení pre určité skupiny osôb (napr. osoby na vozíku). Ako bolo uvedené v úvodnej časti publikácie, univerzálne navrhovanie je najlacnejším riešením, ktoré poskytuje viac príležitostí pre sociálny a hospodársky rozvoj (napr.

vytvorenie viacerých ekonomických príležitostí pre znevýhodnené skupiny ľudí, alebo výroba spotrebného tovaru, ktorý sa ľahšie používa, môže zlepšiť konkurencieschopnosť výrobcov).

Metódy tvorby prostredia, ktoré sú zamerané na akceptáciu rozmanitých potrieb, nárokov a schopností človeka, nazývame **Human-Centered Design - Humánno-centrická tvorba**, do ktorej zahŕňame:

- **univerzálne navrhovanie** (Universal Design),
- **navrhovanie pre všetkých** (Design for All),
- **inkluzívne navrhovanie** (Inclusive Design),
- **užívateľsky prívetivé navrhovanie** (People-Friendly Design, User-Friendly Design),
- **navrhovanie pre všetky vekové generácie** (Life-span Design, Transgeneration Design),
- **bezbariérové navrhovanie** (Barrier-free Design, Accessible Design).

Medzi uvedenými metódami humánno-centrickej tvorby prístupného prostredia nie sú významné rozdiely, lebo všetky sa snažia vytvárať prostredia, ktoré zohľadňujú diverzitu ľudí, ich potreby, schopnosti a obmedzenia. Deklarované ciele ako rovnaké postavenie, rovnaké zaobchádzanie alebo rovnaké hodnoty naznačujú, že každý by mal mať rovnaké možnosti zúčastňovať sa na rôznych aktivitách v rôznych oblastiach života. Tu sú jasne definované ciele humánno-centrickej tvorby – všetky prostredia, produkty a služby majú byť prístupné za rovnakých podmienok pre čo najväčší počet ľudí. **Tieto metódy sú teda zamerané na naplnenie ľudských práv a na zabezpečenie prístupnosti prostredí, programov, informácií a služieb v súlade s celospoločenskou potrebou ľudí byť nezávislými a produktívnymi.**

Rozličné názvy metód tvorby prostredí súvisia s miestom a obdobím ich vzniku. Metóda „Univerzálne navrhovanie“ vznikla v USA (prebrali ju aj ostatné kontinenty Austrália, Afrika, Ázia), „Navrhovanie pre všetkých“ sa používa najčastejšie v európskych krajinách a „Inkluzívne navrhovanie“ vzniklo vo Veľkej Británii. Pojmy „Bezbariérové navrhovanie“ a „Prístupné navrhovanie“ sa v súčasnosti používajú menej často, lebo nedostatočne vyjadrujú - evokujú potrebu tvorby prostredia pre všetkých užívateľov - u odbornej verejnosti sa tieto pojmy spájajú hlavne s tvorbou prostredia pre osoby na vozíku (pozostatok z minulosti). Ostatné uvedené pojmy (užívateľsky prívetivé, pre všetky generácie,...) sú výsledkom užívateľsky orientovaného výskumu a teoretických prác, ktoré vznikli v rôznych časťach sveta.

Najskôr je potrebné vysvetliť, čo sa skrýva pod anglickým pojmom „Design“ a prečo na Slovensku prekladáme pojem Design ako „dizajn“ - „navrhovanie“ - „tvorba“. Podľa Oxfordského výkladového slovníka **má anglický pojem „design“ viac významov:**

- ako usporiadanie alebo zloženie niečoho, náčrt plán, tvorba modelu, vzor – teda sa jedná o **výsledný produkt architekta, dizajnéra, konštruktéra** a pod.
- ako kreslenie alebo navrhovanie plánu, projektu, tvorba modelu niečoho – teda sa jedná o **proces tvorby niečoho - budovy, auta, stroja, programu, služby** a pod.

Na Slovensku sa prebral pojem „dizajn“ hlavne pre účely tvorby dizajnu priemyselných produktov, výrobkov, tovarov. Pojem „dizajn“ sa u nás vzťahuje najčastejšie na vzhľad výrobku alebo tovaru, ale aj na proces jeho tvorby. Naproti tomu sa v architektúre a urbanizme používajú pojmy „tvorba“ alebo „navrhovanie“ budov alebo prostredia, lebo ide o proces návrhu alebo tvorby niečoho. Preto je potrebné vnímať rozdiely medzi pojmi v kontexte slovenského jazyka: **„Univerzálne navrhovanie“** (ako proces tvorby architektúry, prostredia, programov, vzdelávania, služieb...) a **„Univerzálny dizajn“** (súvisí hlavne s tvorbou produktov, tovarov, výrobkov).

Na Slovensku je všeobecne akceptovaný pojem Univerzálne navrhovanie, ktorý sa vyskytuje v odbornej literatúre a postupne sa

premietol do viacerých stratégií, programov a zákonov SR.

Autorom teórie o univerzálnom navrhovaní je americký architekt a dizajnér Ronald Mace, ktorý definoval univerzálne navrhovanie ako *„navrhovanie produktov a prostredia tak, aby boli užívateľné pre všetkých ľudí v čo najväčšej miere, bez nutnosti dodatočných úprav a špeciálneho dizajnu“*. V roku 1997 Ron Mace a kolektív Centra univerzálneho dizajnu (College of Design, North Carolina State University) sformulovali **sedem princípov univerzálneho navrhovania**³⁰:

PRVÝ PRINCÍP „EQUITABLE USE“

– ROVNOCENNOSŤ V POUŽÍVANÍ:

- poskytnúť všetkým ľuďom rovnocenné možnosti používania produktov a prostredí – identické, prípadne ekvivalentné formy,
- vyhnúť sa segregovaniu alebo stigmatizácii užívateľov,
- urobiť opatrenia na zaistenie súkromia, bezpečnosti a ochrany rovnocenne pre všetkých užívateľov,
- navrhnuť atraktívny dizajn prostredí a produktov pre všetkých užívateľov,

DRUHÝ PRINCÍP „FLEXIBILITY IN USE“

– FLEXIBILITA V POUŽÍVANÍ:

- poskytnúť možnosť výberu spôsobu používania,
- zohľadniť ľavoruké a pravoruké používanie,
- prispôsobiť používanie vzhľadom na pohyb a tempo užívateľa,

³⁰ Burgstahler, S.E.: Universal Design in Higher Education. In: Burgstahler, S., Cory, C.R.(editors): Universal Design in Higher Education. From Principles to Practice. Cambridge: Harvard Education Press, 2008, str.7-9

TRETÍ PRINCÍP „SIMPLE AND INTUITIVE USE“

– JEDNODUCHÉ A INTUITÍVNE POUŽÍVANIE:

- eliminovať zložité a neprehľadné riešenia,
- zohľadniť očakávania a intuíciu užívateľa,
- rešpektovať široké spektrum jazykových znalostí,
- usporiadať a prezentovať informácie v súlade s ich dôležitosťou,
- poskytnúť efektívnu a promptnú spätnú väzbu,

ŠTVRTÝ PRINCÍP „PERCEPTIBLE INFORMATION“

– VNÍMATEĽNÉ INFORMÁCIE:

- používať viaceré (multisenzorické) spôsoby prezentácie základných informácií,
- maximalizovať čitateľnosť základných informácií,
- poskytovať jednoduché pokyny a usmernenia,
- umožniť kompatibilitu rôznych systémov a zariadení,

PIATY PRINCÍP „TOLERANCE FOR ERROR“

– TOLERANCIA NÁHODNÝCH OMYLOV:

- usporiadať prvky tak, aby minimalizovali nebezpečenstvo a omyly,
- upozorniť na nebezpečenstvo,
- poskytnúť bezpečnostné prvky,
- minimalizovať náhodné a nesprávne použitie,

ŠIESTY PRINCÍP „LOW PHYSICAL EFFORT“

– NÍZKA FYZICKÁ NÁMAHA:

- umožniť komfortný spôsob používania,
- poskytnúť primeranú manipulačnú náročnosť,
- minimalizovať monotónne, opakujúce sa činnosti,
- znižovať trvalú telesnú námahu,

SIEDMY PRINCÍP „SIZE AND SPACE

FOR APPROACH AND USE“

– VEĽKOSŤ A RIEŠENIE UNIVERZÁLNE

PRÍSTUPNÉHO A UŽÍVATEĽNÉHO PRIESTORU:

- poskytnúť dobrú vnímateľnosť a viditeľnosť pre sediacich aj stojacich užívateľov (napríklad pri obslužnom pulte, v prednáškovej sále a podobne),
- umožniť komfortnú dosahovú vzdialenosť pre sediacich aj stojacich užívateľov,
- zohľadniť rôznorodé možnosti úchopu a veľkosti rúk (pri manipulácii s menšími predmetmi),
- poskytnúť dostatočný priestor aj pre asistenta osoby so zdravotným postihnutím a pre kompenzačné pomôcky.

Keď kolektív pod vedením Ronalda Mace tvoril sedem princípov univerzálneho navrhovania, mal na mysli hlavne tvorbu fyzického / architektonického prostredia a tvorbu produktov (výrobkov). Neskôr sa tieto princípy rozšírili do ďalších oblastí života.

DNES SA ODPORÚČA UPLATŇOVAŤ UNIVERZÁLNE NAVRHOVANIE V TÝCHTO OBLASTIACH:

- **pri tvorbe fyzického prostredia** – v urbanizme, v architektúre, v doprave,
- **v priemyselnom dizajne** – pri tvorbe prístupných výrobkov a tovarov,
- **pri poskytovaní služieb** – pri tvorbe prístupných programov, informácií a prístupných foriem komunikácie pri poskytovaní služieb,
- **pri tvorbe informačno-komunikačných technológií** – sprístupnenie rôznych médií a informačných technológií,
- **vo vzdelávaní** – sprístupnenie vzdelávacích programov v rámci inkluzívneho vzdelávania.

3.1. UNIVERZÁLNE NAVRHOVANIE FYZICKÉHO PROSTREDIA

Hľadanie optimálnych riešení sprístupnenia stavebného prostredia pre široké spektrum užívateľov vyžaduje dlhodobý výskum univerzálneho navrhovania vo všetkých oblastiach architektonickej a urbanistickej tvorby, ale aj pri tvorbe interiérového riešenia objektov. Tento proces musí byť zameraný hlavne na prieskum rôznorodých nárokov užívateľov prostredia, aby bolo prostredie prístupné pre všetkých a nie len pre zdravých a silných ľudí.

Pre vysvetlenie je potrebné uviesť, že pôvodná ale aj súčasná architektonická tvorba a priemyselný dizajn vychádzajú z rozmerov tzv. „ideálneho človeka“ (archetyp priemerne vysokého, zdravého muža), ktorý sa stal základnou veličinou pri tvorbe všetkých mierok a dimenzií v urbanizme, architektúre a dizajne. Teórie o optimálnych proporciách stavby³¹ na základe ideálnych proporcií muža rozpracoval najskôr Platón (esencializmus a jedinečný ľudský archetyp), neskôr Vitruvius (Vitruvian Man - dokončený Leonardom da Vinci), ktoré sa pri výstavbe budov aplikovali viac ako 500 rokov. Na prelome 19. a 20. storočia vytvoril svetoznámy architekt Le Corbusier nový ľudský archetyp tzv. „Modulor“, ktorý je založený na harmonických radoch, ľudských proporciách a ich zdvojení. Takouto metódou by sa podľa Corbusiera mali dať odvodiť proporcie a veľkosti priestoru, v ktorom človek žije, ale aj niektorých vecí, ktoré používa.

Bez ohľadu na to, či súčasní architekti niekedy čítali Platóna, Vitruvia, alebo Le Corbusiera, pri tvorbe stavebného prostredia naďalej zohľadňujú proporcie „ideálneho človeka“, len málokto z nich sa preorientoval na zohľadnenie nárokov širokého spektra užívateľov. Napr. teoretik Christopher N. Henry³¹ nabáda architektov, aby sa vzdali Platónovej filozofie esencializmu a nepodceňovali pokrok dosiahnutý univerzálnym navrhovaním.

³¹ Christopher N. Henry (2011): The Plato Effect in Architecture: Designing for Human Diversity. In. ArchDaily, 12 Oct 2011. Dostupné na: <http://www.archdaily.com/175518/the-plato-effect-in-architecture-designing-for-human-diversity>

Archetyp ideálneho človeka, ako mierky v architektúre je dnes prekonaný - nikto nie je ideálny, každý človek je iný, jedinečný. Univerzálne navrhovanie zohľadňuje jedinečnosť každej ľudskej bytosti a hľadá také riešenia, ktoré uspokojia nároky čo najväčšieho počtu užívateľov. Pri tvorbe sa kladie sa dôraz hlavne na potreby slabších, menej zdatných, zdravotne postihnutých ľudí., lebo ak je človek zdravý, nemá problém prispôbiť sa potrebám tých slabších.

Ak má architekt správne navrhnuť univerzálne prístupné prostredie, musí dôkladne poznať aj nároky tých užívateľov, ktorí sú v súčasnom prostredí znevýhodnení – ako bolo už uvedené, napr. deti, seniori, ľudia s telesným, zrakovým, sluchovým alebo mentálnym postihnutím, ľudia nízkeho vzrastu, ľudia s chronickým ochorením alebo s poúrazovými stavmi, ale aj rodičia s kočíkmi, prevádzkovatelia pri zásobovaní, cestujúci s kuframi a pod.

Obr. 4 Pri tvorbe vnútorného vybavenia musí na predmety a ovládacie prvky dosiahnuť aj sediaci osoba

Univerzálne navrhovanie teda uprednostňuje také riešenia, ktoré sú vhodné pre všetkých a naopak vyvaruje sa špeciálnym riešeniam, ktoré sú vhodné len pre určitú skupinu ľudí. Napríklad výťah je univerzálnym riešením pre všetkých a schodisková plošina, resp. schodolez, sú riešením len pre osoby na vozíku. V univerzálnom riešenom priestore je realizácia schodiskovej plošiny nevhodná, lebo sa na nej pravdepodobne neodvezie rodič s kočíkom, senior s paličkou, alebo človek chorý na srdce, ... Realizácia schodiskovej plošiny je prípustná len vo výnimočných prípadoch, ak ide napr. o rekonštrukciu pamiatkovo chráneného objektu. Treba však povedať, že aj v takýchto objektoch sa dá realizovať výťah alebo aspoň zvislá plošina, pričom nie je narušená pamiatková hodnota stavby. Závisí to od okolností, ktoré musí posúdiť napr. odborník na univerzálne navrhovanie.

Univerzálne navrhovanie kombinuje požiadavky rôznych užívateľov. Napríklad v architektúre sa pri dimenzovaní veľkosti priestorov vychádza z nárokov osôb na vozíku, pretože táto skupina užívateľov má najväčšie problémy pri pohybe a užívaní priestorov, nedosiahne na vysoko osadené predmety alebo ovládacie prvky. Manévrovací plocha invalidného vozíka (kruh s priemerom 150 cm), ktorá sa musí v projekte „zakresliť“ všade tam, kde sa s niečím manipuluje (pred dverami, pred stolom, skriňou, posteľou a pod.) Zdalo by sa, že sa tým veľmi zväčšia priestorové nároky na stavby, ale nie je to tak. Aj v miestnosti s minimálnou plochou 10 m² sa môže osoba na vozíku pohybovať, ak je priestor účelne zariadený.

Pri tvorbe interiérových prvkov a nábytku treba zohľadňovať aj výšku osadenia políc, vešiakov, pultov a výšku všetkých ovládacích prvkov (zásuvky, vypínače, kľučky, ovládacie tlačidlá a pod.), aby boli v dosahu aj sediacej osoby.

Obr. 5 Jednotný orientačný systém na Freie Universität v Berlíne

Okrem týchto prvkov sa musia aplikovať aj prvky, ktoré zohľadňujú nároky osôb so zmyslovými postihnutiami. **Ľudia s poruchami zraku** majú problémy s orientáciou v prostredí, preto musí byť vytvorený premyslený orientačný systém napr. formou vodiacich línií, veľkých piktoqramov, farebných kontrastov, reliéfných dotykových prvkov, akustických majákov a pod. Ľudia so zrakovým postihnutím sú často vystavení riziku úrazu pri vstupe do nebezpečných priestorov (pod schodiskové ramená, nevhodne zavesené skrinky na stene a pod.) V priestoroch musí byť dobrá akustika a prirodzené osvetlenie. Kvalitne vytvorený orientačný systém pomáha pri orientácii všetkým ľuďom, zvyšuje bezpečnosť a orientáciu v priestore aj ľuďom s mentálnym postihnutím alebo s demenciou.

Ľudia so sluchovým postihnutím majú najviac problémov pri komunikácii s počujúcimi ľuďmi, a preto sa napríklad v zhromažďovacích priestoroch používajú systémy na zosilnenie zvuku (indukčné slučky, FM systémy a pod.), ktoré

pomáhajú prenášať zvuk z mikrofónu priamo do ich načúvacích zariadení. Uvedené systémy sa používajú hlavne v tých priestoroch, kde sa často komunikuje, napríklad pri obslužných pultoch, v učebniach, zasadačkách, prednáškových sálach, v divadlách, kinách a pod. Rovnako majú nepočujúci ľudia problém používať „elektronického vrátnika“ pri vstupe, lebo nepočujú, či im niekto odpovedá na zvonenie. Pre nich je vhodnejší videovrátnik. Problémy s komunikáciou pri informačných pultoch, predaji cestovných lístkov alebo lístkov na podujatia možno eliminovať vtedy, ak má nepočujúca osoba priamy vizuálny kontakt s predávajúcim (nie cez sklenú prepážku), všetky dôležité informácie sú mu poskytované aj písomnou formou (leták), prípadne pomocou prenosnej indukčnej slučky.

Pri univerzálnom navrhovaní prostredia sa kombinujú nároky všetkých skupín užívateľov tak, aby bol výsledný návrh čo najtolerantnejší. Pri tvorbe budov je tiež veľmi dôležitá adaptabilita priestorov a nábytku, aby si každý

užívateľ dokázal prispôbiť prostredie podľa individuálnych potrieb. Ako názorný príklad, možno uviesť napríklad univerzálne navrhovanie prednáškového sálu: bezbariérový prístup musí byť zabezpečený v časti pre poslucháčov, ale aj v časti pre prednášajúcich. Výškovo nastaviteľný rečnícky pult / stôl pre stojacu alebo sediacu osobu musí byť osadený v úrovni podlahy sálu, ak by bol pult na zvýšenom pódium, musel by byť prístupný pomocou rampy. V hľadisku musia byť vyhradené miesta pre osoby na vozíku s možnosťou sedenia spolu s ostatnými poslucháčmi (nie v bočných uličkách). Miesto musí byť upravené tak, aby si mohli osoby na vozíku robiť poznámky. Preferujú sa voľne rozmiestnené stoly, ktoré možno upraviť podľa aktuálnej potreby alebo podujatia. Aby sa zlepšila schopnosť orientácie slabozrakých osôb v priestore, musia byť dobre vnímateľné dôležité trasy a body v priestore – kontrastnú (matnú) farbu majú mať napríklad vstupné dvere, podlaha hlavnej trasy, sedadlá / stoličky a rečnícky pult. Pre nepočujúce osoby musí byť hovorené slovo sprostredkované formou textovej prezentácie

alebo prepisom hovoreného slova na digitálnom displeji. Pre zlepšenie prijímania informácií poslucháčov s poruchami sluchu musí byť v sále zabudovaná indukčná slučka (prenos zvuku z mikrofónu priamo do načúvacieho zariadenia bez rušivých zvukov). Pri vedení prednášok a prezentácií je potrebné sprostredkovať informácie multisenzoricky - viacerými formami zmyslového vnímania (pozrite kapitolu Univerzálne navrhovanie vzdelávania).

Univerzálne navrhovanie je možné podobne aplikovať vo všetkých zastavaných prostrediach – v exteriéri, v interiéri, v doprave, ale aj v prírodnom prostredí.

Pokiaľ hovoríme o univerzálnom navrhovaní **verejných priestorov**, máme na mysli hlavne bezbariérové prístupy a užívanie komunikácií pre peších, parkov, námestí, alejí, nábreží, priechodov, nadchodov a podchodov, ale aj tvorbu bezbariérových turistických trás, sprístupnenie vodných tokov a plôch, ako aj iných atraktívnych priestorov v krajinnom prostredí. V existujúcom zastavanom

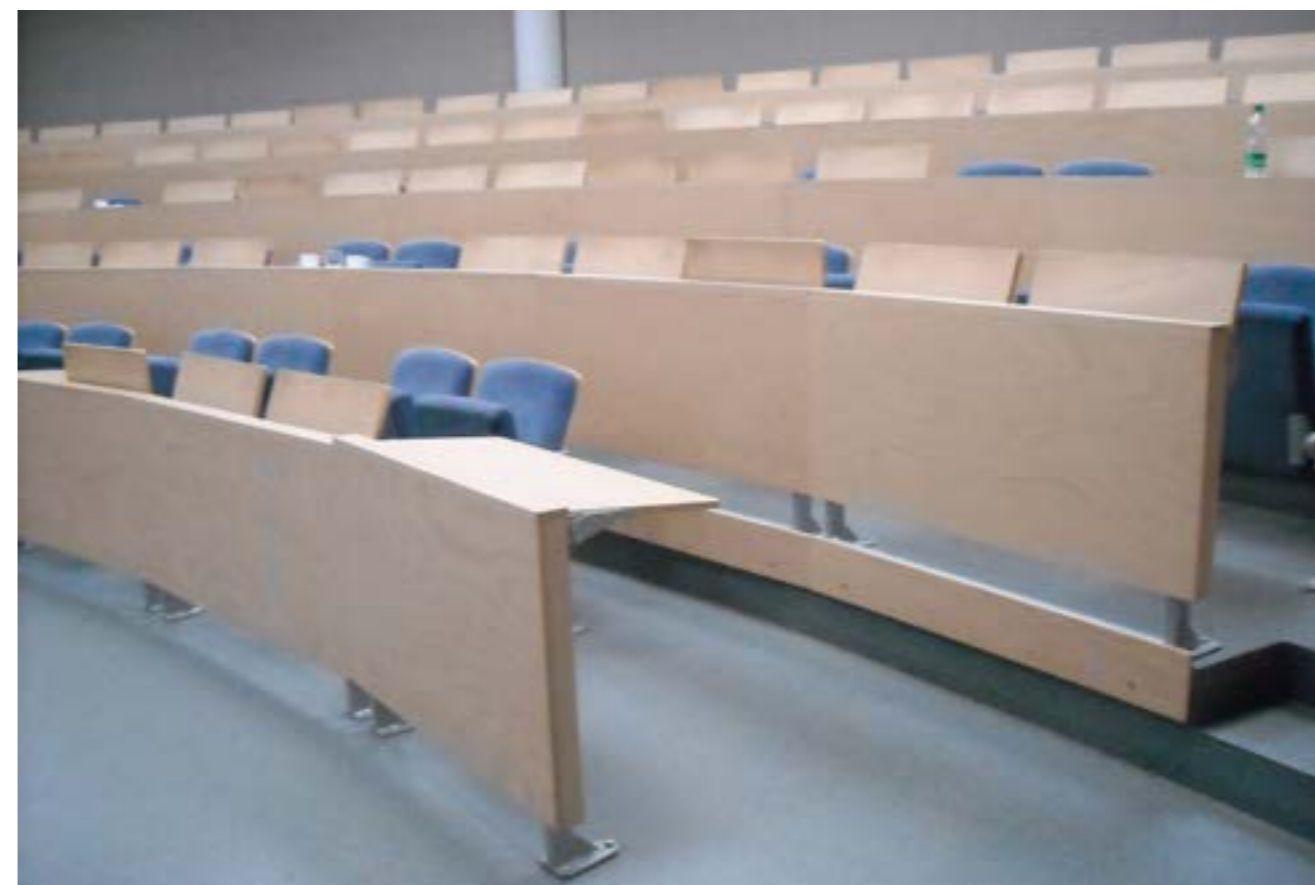
Obr. 6 Univerzálne riešený prístup pre študentov a prednášajúcich na vozíku v prednáškovej sále, VŠB – Technická Univerzita v Ostrave (Ateliér IDEA)

území, kde je nepriaznivá konfigurácia terénu a sklon chodníkov väčší ako 1 : 20 (napr. Banská Štiavnica, Kremnica), je často problematické sprístupniť všetky trasy bezbariérovú, preto je potrebné navrhnuť aspoň vybranú sieť bezbariérových trás s prípustným sklonom komunikácií pre peších, ktoré sprístupnia dôležité plochy bývania, prechodného ubytovania, občianskej vybavenosti a priestory určené na kultúrne aktivity a rekreáciu. Trasy by mali vytvárať čo najkratšie vzdialenosti na dosiahnutie cieľových bodov. Ak nie je možné vytvoriť bezbariérové trasy ku každému relevantnému bodu mestskej infraštruktúry, musí mesto, obec, alebo turistická agentúra zabezpečiť vhodný systém bezbariérovej kyvadlovej dopravy. Omnoho jednoduchšie sa aplikuje univerzálne navrhovanie pri návrhu nových územných plánov. Hlavné trasy pre peších (uličná sieť) majú byť umiestnené v smere vrstevníc³².

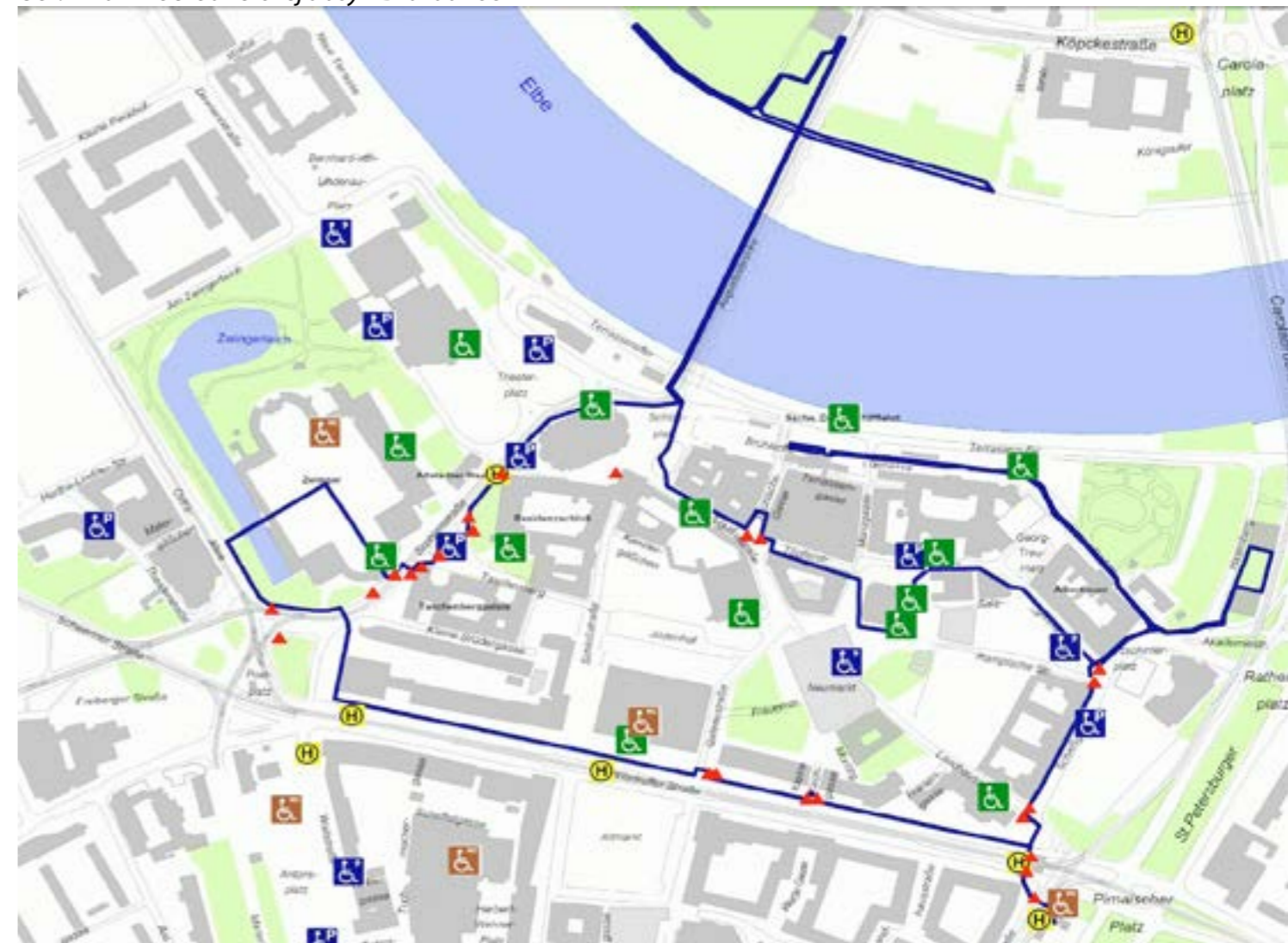
Nevidiace osoby sa vo verejnom priestore orientujú pomocou **prírodných a umelých vodiacich línií**, pričom umelé vodiace línie (reliéfne pásy v dlažbe) sa spravidla navrhujú hlavne na veľkých plochách a námestiach, ktoré neposkytujú dostatok prírodných vodiacich línií (záchytné body ako napr. parkové obrubníky, steny budov, vyvýšené kvetinové záhony a pod.). Umelé vodiace línie sa tiež navrhujú napríklad na veľkých križovatkách. Vhodným orientačným prvkom sú **akustické majáky**, ktoré sú osadené nad vchodmi dôležitých budov a ktoré slúžia ako akustická informácia pre zrakovo postihnutých užívateľov verejných priestorov. Podobne sa akustické majáky inštalujú na križovatkách, kde poskytujú zvukovú informáciu (pomalé tikanie - červená, rýchle tikanie - zelená).

Prístupnosť v doprave sa vzťahuje najmä na univerzálne navrhovanie pozemných komunikácií a priechodov pre chodcov, zastávok a nástupísk hromadnej dopravy, na navrhovanie odbavovacích a doplnkových priestorov dopravných stavieb a na vyhradené parkovanie.

³² Poznámka: vrstevnica alebo izohypsa je krivka na mape, či v teréne, spájajúca body s rovnakou nadmorskou výškou.

Obr. 7 Návrh bezbariérovej trasy v Drážďanoch

Obr. 8 Umelé vodiace línie môžu byť použité v exteriéri aj interiéri na miestach, kde nie sú dodatočné prirodzené vodiace línie

Univerzálne navrhovanie budov na bývanie je zamerané na vytvorenie prístupného prostredia, ktoré bude vyhovovať všetkým užívateľom bytov vo všetkých fázach života, ale aj návštevníkom. Prístupné musia byť spoločné priestory bytového domu, ale aj všetky byty. Táto požiadavka sa zdá byť prehnaná, je však realizovateľná a v praxi overená. Aby mohli byť všetky byty prístupné, musia byť adaptabilné, teda upraviteľné podľa individuálnych potrieb užívateľov. Upraviteľný byt je vhodný pre všetkých užívateľov, nielen pre ľudí so zdravotným znevýhodnením. Treba si uvedomiť, že nároky každej rodiny sa počas života menia – napr. v prvej fáze sú členmi domácnosti aj deti, ktoré odrastú a majú potrebu mať vlastný priestor, neskôr deti odídu, rodičia sa stávajú seniormi, kedy sa znížia funkčné schopnosti atď. Ideálny byt by mal byť schopný reagovať na predpokladané zmeny, ktoré môžu byť v každej rodine odlišné. **V upraviteľnom byte je možné vykonať nevyhnutné úpravy dispozície bytu v krátkom čase, s nízkymi nákladmi a bez zmien na inštaláciách, technike, izolácii alebo nosnom systéme.**

Obr.9 Bezbariérová križovatka, na ktorej sú tiež realizované umelé vodiace línie

Obr. 10 Upraviteľná kúpeľňa – prístup pre osobu na vozíku sa zabezpečí formou odstránenia priečky. Kúpeľňa musí mať podlahový vpust, aby bolo možné realizovať sprchu, ak by bolo potrebné.

Priestorová adaptabilita bytu umožňuje dodatočné oddelenie izieb napríklad posuvnou priečkou, priečkou zhotovenou formou suchej montáže, závesom, roletou a pod. podľa preferencií užívateľov. Úpravy sa môžu realizovať aj v priestoroch hygieny, napríklad spojením toalety a kúpeľne môže vzniknúť

bezbariérová hygienická kabína. Pri tvorbe projektovej dokumentácie upraviteľnej bytovej jednotky musí architekt dopredu počítať s variabilným usporiadaním priestorov, všetky detaily a technické riešenia musia byť dôkladne premyslené.

Interiérovú adaptabilitu možno dosiahnuť pomocou výškovo nastaviteľných prvkov nábytku, alebo pomocou „kontajnerového“ nábytku, paravánov, ľahkých regálov a pod., aby si dokázali užívatelia upraviť interiér podľa vlastných predstáv alebo situácie a aby im poskytoval dostatok súkromia.

Viac informácií o univerzálnom navrhovaní a upraviteľnom bývaní sa možno dozvedieť z publikácie:

Rollová, L., Čerešňová, Z.: Univerzálne navrhovanie objektov komunitných sociálnych služieb. IA MPSVR SR, 2015. Dostupné na: https://www.ia.gov.sk/data/files/np_di/publikacie/Univerzalne_navrhovanie_objektov_komunitnych_socialnych_sluzieb.pdf

3.2. UNIVERZÁLNY DIZAJN PRIEMYSELNÝCH PRODUKTOV

Priemyselný dizajn je disciplína, ktorá je zameraná na návrh priemyselných výrobkov, tovarov, zariadení alebo predmetov dennej spotreby. Dizajn produktov by mal tvoriť súlad medzi technickou, estetickou a užívateľskou kvalitou. Pri tvorbe predmetov dennej spotreby mnohí súčasní dizajnéri preferujú hlavne estetickú stránku produktu, aby boli dobre predajné, často je to však na úkor užívateľskej kvality. Mnohé z dostupných produktov nie sú použiteľné pre niektorých užívateľov so zdravotným postihnutím (ťažko sa otvárajú, pri použití sú vysoké nároky na jemnú motoriku, ovládajú sa veľmi zložito a pod.) Pri tvorbe univerzálneho dizajnu produktov sa preto odporúča aplikovať Sedem princípov univerzálneho navrhovania, ktoré boli uvedené v úvode kapitoly. Takisto je potrebné dodržiavať ergonomické požiadavky, teda aplikovať vhodné metódy, teórie, dáta a materiály, ktoré zlepšujú ľudské zdravie, pohodu a **výkonnosť**. Keď hovoríme napr. o ergonomickej stoličke – máme na mysli kvalitnú stoličku, ktorú si vieme prispôbiť podľa svojej potreby - nastavíme si výšku sedadla, operadla, teda sedíme na nej pohodlne, nebolí nás chrbát a pod.

Obr. 11 – univerzálny dizajn produktov uľahčuje manipuláciu s predmetmi

Zavedením univerzálneho navrhovania do praxe dizajnérov by sa mohli meniť a rozširovať cieľové skupiny užívateľov. Atribútmi univerzálneho navrhovania sú adaptabilita, flexibilita a „user-friendly“ (priateľské k užívateľovi), preto by sa na niektorých produktoch mohli meniť užívateľské požiadavky podľa individuálnych potrieb. Oblasť priemyselného dizajnu je veľmi široká a zahŕňa veľké množstvo rôznych

produktov. Nie je preto reálne aplikovať univerzálne navrhovanie na všetky produkty, aj naďalej budú existovať špeciálne produkty (napr. kompenzačné pomôcky) pre určité cieľové skupiny užívateľov, ktoré nemôžu byť upravené tak, aby vyhovovali všetkým. Avšak výrobky použiteľné pre čo najväčší počet ľudí získavajú nový rozmer – bol by potrebný menší počet výrobkov, alebo sa zvýši počet ich užívateľov, a to môže

znamenat' zvýšenie podielov na trhu pre dizajnérov a výrobcov.

Dizajn prvkov mestského mobiliáru by mal byť tiež navrhnutý metódou univerzálneho navrhovania, aby zohľadňoval nároky rôznych skupín užívateľov. Vhodné sú napríklad rôzne výšky sedacích plôch lavíc, niektoré časti lavíc s výškou sedacej plochy 450 mm by mali byť doplnené podrúčkami, aby sa seniorom uľahčilo sadanie a vstávanie. Ak sú na pešej zóne pevne zabudované vysoké stoly na občerstvenie (jedenie v stojacej polohe), musia byť doplnené aj o stôl v štandardnej výške, ktorý je vyhovujúci pre deti a pre osoby na invalidnom vozíku. Prvky mestského mobiliáru, ktoré slúžia na hry a zábavu, musia byť takisto univerzálne prístupné.

Dizajn prvkov detského ihriska musí poskytovať príležitosti na zapojenie do hry aj deťom so zdravotným postihnutím. Pri univerzálnom navrhovaní ihriska sa preferuje prehľadné členenie ihriska, ktoré musí umožniť deťom dostať sa do centra diania a pre deti so zmyslovým postihnutím sa musia zabezpečiť multisenzorické interaktívne prvky (dotykové, svetelné

Obr. 12 Univerzálny dizajn hracích prvkov na detskom ihrisku

Obr. 13 Obslužný pult so zníženou výškou a prenosnou indukčnou slučkou (V&A múzeum, konferenčné priestory, Londýn)

a zvukové)³³. Pre deti so zdravotným postihnutím je potrebná vizuálna a dotyková skúsenosť s materiálmi a farbami, ktoré sú vo vnútornom uzavretom priestore nedosiahnuteľné – napr. tráva, strom, krík, piesok, voda a pod. Dotyk suchého, mokrého piesku a vody deti zabáva a zároveň im prináša veľké uspokojenie. Ihrisko má evokovať možnosti na lezenie, hojkanie a šmýkanie. Tieto atrakcie však musia byť dôsledne naplánované, aby boli prístupné aj nevidiacim deťom alebo deťom pripútaným na invalidný vozík. Všetky herné zariadenia potrebujú mať dostatočný priestor, aby bolo možné behať alebo jazdiť na vozíku dookola. Na ihriskách by mali byť k dispozícii aj špeciálne upravené hojdačky a kolotoče pre deti na vozíku, ktoré môžu súčasne využívať všetky deti. Takisto vyvýšené hracie stoly na ihrisku umožňujú deťom hrať s pieskom v stojacej polohe a súčasne sú prístupné aj pre deti na vozíku.

Dizajn interiérového vybavenia – všetky prvky interiéru musia byť navrhnuté tak, aby vyhovovali širokej skupine užívateľov. Preferujú sa výškovo nastaviteľné prvky (stoly, stoličky), kontajnerové prvky (zásuvkové, policové), ktoré

možno ľahko presúvať podľa potreby a pod. Napríklad každý obslužný pult (informačný pult, pult s jedlami a nápojmi, barový pult, šatňový pult, pult recepcie a pod.) musí umožniť pohodlný prístup a komunikovanie aj osobe sediacej na vozíku, osobe nízkeho vzrastu alebo dieťaťu. Pult musí byť riešený tak, aby umožnil komunikáciu s personálom (znížený aspoň v jednej časti) a umožňoval osobám sediacim na vozíku zasunutie kolien pod pultovú plochu. Informačné a pokladničné pulty v nebytovej budove by mali byť vybavené pomocným načúvacím systémom, napríklad indukčnou slučkou na prenos a zosilňovanie zvuku pre osoby so sluchovým postihnutím. Pult by mal mať kontrastnú farbu voči stene a podlahe, aby bol ľahko vnímateľný v priestore.

³³ Samová, M. a kol.(2009): Tvorba bezbariérového prostredia. Princípy a súvislosti. Bratislava: Eurostav

3.3. UNIVERZÁLNE NAVRHOVANIE SLUŽIEB

Poskytovanie služieb pre osoby so zdravotným postihnutím na rovnakom základe s ostatnými je veľkou výzvou pre všetkých prevádzkovateľov služieb. Na sprístupnenie všetkých druhov komunitných služieb, sociálnych služieb, ale aj služieb, ktoré poskytujú súkromní poskytovatelia, je potrebné prijať mnoho **systémových opatrení**:

- zabezpečiť univerzálnu prístupnosť a užívanie budov, v ktorých sú služby poskytované,
- zabezpečiť informácie o službách prostredníctvom prístupných informačno-komunikačných technológií (splnenie štandardov pre informačné systémy verejnej správy),
- sprostredkovať všetky informácie o službách multizenzoricky - v prístupných formátoch komunikácie (tlačené informácie, zvukové záznamy, videosekvencie v posunkovom jazyku a pod.)
- zaškoliť zamestnancov, aby boli informovaní o spôsoboch komunikácie s prijímateľmi služby, ktorí majú rôzne druhy zdravotného postihnutia,
- vytvárať prístupné programy (vzdelávacie, terapeutické, rekreačné...) pre osoby s rôznymi druhmi zdravotného postihnutia v zmysle princípov univerzálneho navrhovania.

MULTISENZORICKÁ FORMA VNÍMANIA INFORMÁCIÍ KOMBINUJE NAJMÄ PRVKY:

- **hmatové (taktilné)** - reliéfne nákresy, plány, brožúry v reliéfnej latinke a Braillovom písme, trojrozmerné modely a miniatúry,
- **zvukové (akustické)** – zvukové nahrávky (audionahrávky), zvukové itineráre,
- **zrakové (vizuálne)** - čitateľné informácie, piktogramy a symboly, titulkovacie zariadenia, digitálne displeje, videonahrávky v posunkovom jazyku, letáky „easy to read“ (ľahko čitateľné) a pod.

Audiovizuálne programy (napríklad náučné filmy v múzeách) by mali byť prístupné aj pre osoby so sluchovým postihnutím prostredníctvom titulkovacích zariadení, prípadne doplnené

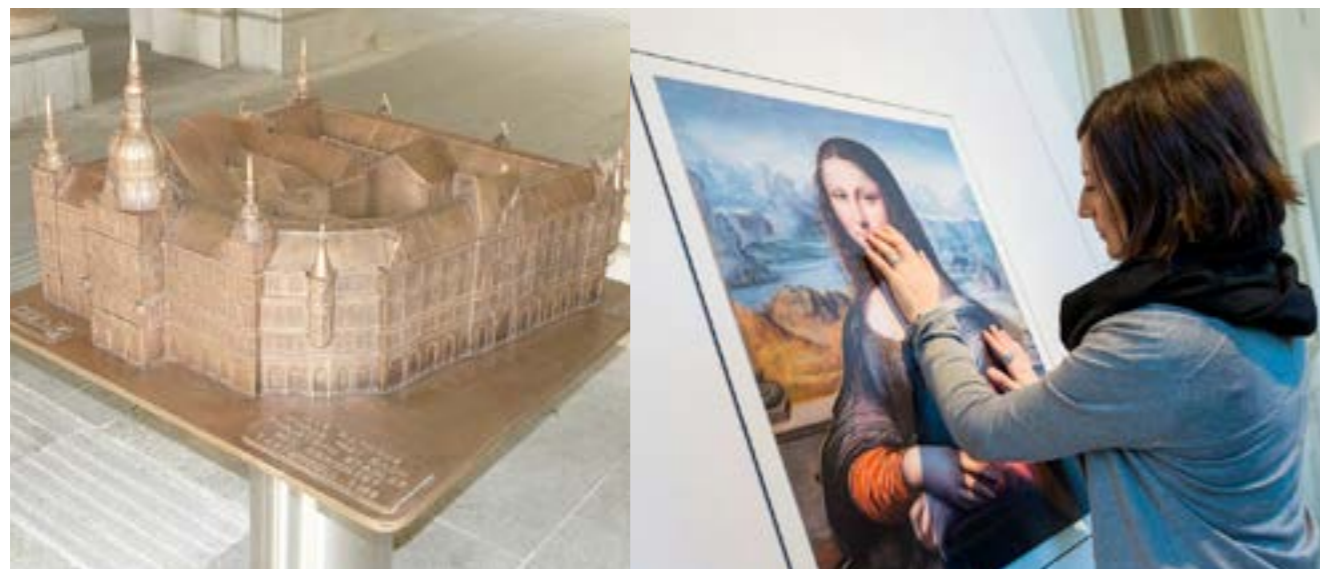
videonahrávkami v posunkovom jazyku. Tieto videonahrávky uľahčujú aj porozumenie dlhých textov (informácií, popisov), ktoré sú pre mnohé osoby so sluchovým postihnutím ťažko zrozumiteľné. Pri audiovizuálnych programoch a predstaveniach by malo byť k dispozícii aj hlasové komentovanie (audio description) pre osoby so zrakovým postihnutím s preferenciou možnosti individuálneho odposluchu cez slúchadlá.

Divadelné predstavenia a koncerty by mali byť tlmočené do posunkového jazyka, alebo by mali byť hovorené texty simultánne prepisované na digitálny displej tak, aby ich mohli plnohodnotne vnímať a porozumieť aj nepočujúce osoby. V zhromažďovacích sálach, miestnostiach a pri informačných a pokladničných pultoch je nevyhnutné používať zariadenia na zosilnenie zvuku pre nedoslýchavé osoby.

Moderné knižničné služby poskytujú dostupnú literatúru aj vo formátoch vhodných pre osoby so zrakovým postihnutím. Napríklad Slovenská knižnica pre nevidiacich (SKN) Mateja Hrebendu v Levoči vydáva periodické a neperiodické dokumenty v špeciálnych formách, ako je Braillovo písmo, zvukové nahrávky, digitálne texty, reliéfná grafika či čiernotlačové písmo. Na základe skúseností knižnice možno konštatovať, že čitatelia v súčasnosti dávajú prednosť zvukovým záznamom pred knihami v Braillovom písme, lebo veľkú časť tvoria ľudia, ktorí prišli o zrak v neskoršom veku a naučiť sa čítať plynulo a dostatočne rýchlo Braillovo písmo im spravidla spôsobuje problémy. Pre mnohých z nich je zvuková kniha bezprostredne po strate zraku prvým krôčikom k opätovnému získaniu vnútornej rovnováhy a vítaným prostriedkom k vyplneniu voľného času. Tento spôsob čítania je omnoho rýchlejší, pohodlnejší a CD nosiče zaberú podstatne menej miesta ako objemné zväzky kníh v Braillovom písme.

Zamestnanci SKN uvádzajú, že osoby so sluchovým postihnutím preferujú hlavne elektronické videoknihy v posunkovom jazyku.

Digitálna televízia musí poskytovať divákovi so zrakovým a sluchovým postihnutím správy, relácie, diskusie a filmy so skrytými titulkami, hlasovým komentárom, tlmočením do posunkového jazyka hlavne pre aktuálne spravodajstvo a diskusné relácie (volebné diskusie). Špecifickým

Obr. 14 Reliéfne modely historických objektov alebo výtvarných diel dokážu sprostredkovať informáciu aj ľuďom so zrakovým postihnutím (vľavo radnica v Grazi, vpravo Mona Lisa)

formátom sprostredkovania informácií pre osoby so sluchovým postihnutím sú skryté titulky v médiách. Aj v prípade, že sa uvádzajú, problémom je ich kvalita, nepočujúci majú často problém rozpoznať dialógy vo väzbe na osoby. Je preto nevyhnutné definovať nielen kvantitatívne, ale aj kvalitatívne parametre skrytých titulok v médiách pre dosiahnutie úplnej zrozumiteľnosti deja.

Služby cestovného ruchu musia zabezpečiť bezbariérový prístup k historickým pamiatkam a k významným miestam národného kultúrneho dedičstva. Cestovné kancelárie a prevádzkovatelia cestovného ruchu musia prijať systémové opatrenia a programy, ktoré sú prístupné pre všetkých. Napríklad výletné autobusy musia byť prístupné aj pre osoby na vozíku.

Pamiatkový úrad SR od roku 2012 začal projekt **Digitálny pamiatkový fond** (digitalizácia „veľkých 3D objektov“). V tomto projekte boli digitálne dokumentované vybrané národné kultúrne pamiatky Slovenskej republiky. Na webovej stránke³⁴ je možné urobiť virtuálnu prehliadku historickej pamiatky, sú na nej tiež uvedené textové informácie o pamiatke. Predpokladáme, že tieto webové stránky spĺňajú štandardy prístupnosti.

³⁴ Dostupné na: <https://www.slovakiana.sk/virtualne-vystavy>

Reliéfne modely (3D) pamiatok a výtvarných diel sú vhodnou atrakciou pre všetkých návštevníkov a umiestňujú sa napríklad na peších zónach (reliéfne modely historického centra), pred významnými budovami (zmenšený model objektu), sprostredkovanie výhľadu na mesto (model siluety mesta s popisom), sprostredkovanie výtvarných diel (sochy a obrazy) a podobne.

Český webový server Mapy.cz sprístupnil novú **haptickú mapu celého Slovenska**. Vďaka nej je možné na základe vizuálnych máp vygenerovať podklady pre orientáciu pomocou hmatu, čo oceňia predovšetkým osoby so zrakovým postihnutím. Celý systém používa špeciálny mapový kľúč generujúci čiernobiele podklady, ktoré je možné vytlačiť na špeciálny papier pomocou tzv. „fusera“ do hmatom čitateľnej podoby. Haptické mapy sú výsledkom spolupráce Seznamu.cz s univerzitnými pracoviskami, konkrétne so strediskom Teiresias Masarykovej univerzity v Brne a strediskom Elsa pri ČVUT v Prahe.

Služby zamestnanosti musia zabezpečiť lepšiu prístupnosť k zamestnaniu osôb so zdravotným postihnutím na voľnom trhu práce. Sprostredkovateľské agentúry práce, portály o verejných obstarávaníach a pod. majú poskytovať informácie o voľných pracovných miestach alebo o verejných súťažiach na prístupných webových stránkach. Agentúry podporovaného zamestnávania poskytnú zamestnávateľom súčinnosť pri tvorbe adekvátneho pracovného prostredia podľa individuálnych nárokov zamestnanca so zdravotným postihnutím.

15. Haptická mapa vybratej lokality

3.4. UNIVERZÁLNE NAVRHOVANIE INFORMAČNO-KOMUNIKAČNÝCH TECHNOLOGIÍ

V súčasnosti technológie mnohým ľuďom umožňujú vytvárať a vymieňať si informácie. Existuje množstvo štandardov a metodík, podľa ktorých je možné vytvárať prístupné dokumenty tak, aby nikto nebol obmedzovaný alebo vylúčený z prístupu k nim a z ich využívania. Všetci poskytovatelia služieb by sa mali snažiť dosiahnuť minimálny štandard prístupnosti informácií, ktorý je univerzálne prospešný pre všetkých používateľov.

Prístupné informácie sú informácie poskytované vo formátoch, ktoré každému užívateľovi umožnia prístup k obsahu na rovnakom základe s ostatnými.

Usmernenia v oblasti prístupných informácií³⁵ vznikli v rámci projektu Informačné a komunikačné technológie (IKT) na prístup k informáciám vo vzdelávaní. V týchto usmerneniach sa spomínajú rôzne druhy informácií: text, obrázky, zvuk a

³⁵ European Agency for Special Needs and Inclusive Education (2015): Usmernenia v oblasti prístupných informácií. Dostupné na: http://www.ict4ial.eu/sites/default/files/Guidelines%20for%20Accessible%20Information_SK.pdf

video. Tieto druhy informácií si možno vymieňať alebo poskytovať prostredníctvom rôznych mediálnych kanálov, ako sú elektronické dokumenty, on-line zdroje, videá a tlačený materiál. Tieto mediálne kanály zvyčajne obsahujú súčasne rôzne druhy informácií.

Vo vzťahu k mediálnym kanálom sa usmerenia týkajú toho, ako sa informácie konvertujú alebo komprimujú do určitého formátu pomocou (napríklad) programov na úpravu textu a ako sa poskytujú alebo prezentujú používateľovi. Úplná 100 % prístupnosť informácií pre každého používateľa je ideálom, ktorý nie je ľahké dosiahnuť. Technológia nám však umožňuje vytvárať a vymieňať si informácie tak, že používateľ si môže pomocou aplikácií prispôsobiť webovú stránku podľa svojich potrieb. Poskytovanie prístupných informácií niekedy nestačí. Mnohí používatelia s postihnutím a/alebo špeciálnymi potrebami potrebujú aj prístup k asistenčným technológiám. Používanie takýchto zariadení sa poskytovaním prístupných informácií nestáva nadbytočné, ale dopĺňa ho.

Ako čítajú nevidiaci a slabozrakí ľudia na počítači – na trhu je dostupný softvérový program (Čítačka obrazovky) na zväčšovanie textu na obrazovke, na jeho vyslovovanie syntetickou rečou alebo na jeho zobrazovanie v Braillovom písme na obnoviteľnom braillovskom displeji. Čítačka

obrazovky okrem čítania textu umožňuje používateľovi prechádzať obsahom a komunikovať s ním pomocou hlasu. Ak sú elektronické dokumenty tvorené s ohľadom na ich prístupnosť, bez problémov si ich môžu prečítať aj nevidiaci a slabozrakí ľudia. Informácie na internete, ktoré boli donedávna neprístupné nevidiacim ľuďom (ako sú noviny, encyklopédie alebo telefónne zoznamy), sa teraz stávajú prístupnými. Niektoré metódy prezentácie informácií sú však pre nevidiacich a slabozrakých ľudí nečitateľné. O tejto problematike sa možno dozvedieť viac v publikácii „**Sprístupňovanie informácií pre všetkých**“, ktorú vydala Únia nevidiacich a slabozrakých Slovenska v roku 2011.

Osoby so sluchovým postihnutím sú vo veľkej miere odkázané na získavanie aktuálnych informácií prostredníctvom informačných technológií. Na podporovanie prístupu osôb so sluchovým postihnutím k novým informačným a komunikačným technológiám a systémom, vrátane internetu, je potrebné rozšírenie skrytého titulkovania, poskytovanie teletextových pasívnych a aktívnych informácií a služieb, dostupný mobilný internet a pod.

Európsky parlament v októbri 2016 schválil nové predpisy súvisiace s elektronizáciou verejnej správy, ktoré majú zabezpečiť komunikáciu medzi občanom a štátom prostredníctvom všade dostupného internetového pripojenia. Občania si budú môcť vybaviť rôzne úradné záležitosti cez ústredný portál verejnej správy (skúšobná prevádzka v SR od roku 2015), napr. aby si mohli cez web podať daňové priznanie, zaplatiť poplatky, či zapísať sa na univerzitu. Podľa nových predpisov webové sídla a mobilné aplikácie subjektov verejného sektora budú musieť spĺňať spoločné normy EÚ o prístupnosti. V súlade s týmito predpismi budú musieť byť navrhnuté aj aplikácie používané cez tablety či mobilné telefóny.

Pri tvorbe prístupných webov je potrebné prihliadať hlavne na optimalizáciu pre ľudí so zrakovým postihnutím, s takto navrhnutým webom sa však pracuje lepšie všetkým užívateľom. Existuje dlhý **zoznam pravidiel** a tu je ich súhrn:³⁶

- poskytnutie ekvivalentných alternatív k zvukovému a vizuálnemu obsahu – ku všetkým netextovým prvkom na webstránke sa poskytuje textový ekvivalent,
- musí byť zabezpečený dostatočný kontrast + informácie podávané prostredníctvom farieb musia byť dostupné aj v inej farebnej schéme či po použití odtieňov šedej (aplikácia pre analýzu kontrastu),
- používanie štýlov – pri hodnotách atribútov sa používajú relatívne jednotky, správne štruktúrovanie textu, označovanie nadpisov, odsekov, zoznamov, tabuliek, formulárov, atď.,
- označenie pôvodného jazyka textu dokumentu,
- správne používanie tabuliek - tabuľky sú určené pre dáta, nie pre štýlovanie,
- webstránky - určenie hlavičky, riadkov a stĺpcov v tabuľke - jeden významový obsah = jedna bunka,
- zmysluplný obsah webstránky aj pri vypnutých štýloch,
- obsah stránky musí byť prístupný aj pri použití skriptov, apletov alebo iných objektov,
- dynamicky meniaci sa obsah musí byť kontrolovaný používateľom,
- možnosť ovládania internetovej stránky prostredníctvom klávesnice,
- ak nie je možné vytvoriť webovú stránku, ktorá je prístupná, je nutné poskytnúť alternatívnu webovú stránku s obsahom, ktorý je prístupný,
- každý formulárový prvok má priradený výstižný názov, pri chybe vo formulári textové upozornenie,
- text odkazu dáva zmysel aj po prečítaní mimo kontextu stránky,
- mapa internetovej stránky, ak je stránka rozsiahla (pri cca viac ako 50 stránkach),
- je možné preskočiť navigáciu, opakujúcu sa na každej stránke a ísť priamo k obsahu,
- každá stránka má mať zmysluplný titulok (title) v sekcii hlavička (head).

³⁶ Jakub Ptačin a Peter Fabor (2013): Optimalizácia webov pre nevidiacich a slabozrakých. Dostupné na: <http://www.tosaneda.sk/2013/01/optimalizacia-webov-pre-nevidiacich.html>

3.5 UNIVERZÁLNE NAVRHOVANIE VZDELÁVANIA

Inkluzívna škola má uspôsobené prostredie, pomôcky a pedagogickú podporu tak, aby dokázala uspokojiť heterogénnu skupinu žiakov/štvudentov.³⁷ Rozvoj inkluzívneho vzdelávania v medzinárodnom meradle je možné sledovať najmä v deväťdesiatych rokoch 20. storočia, predovšetkým s podporou Organizácie Spojených národov pre výchovu, vedu a kultúru (UNESCO). Aktivity UNESCO smerujú k odstráneniu akejkoľvek diskriminácie v prístupe k vzdelávaniu. V roku 1990 vzniklo hnutie „Vzdelanie pre všetkých“ (Education for All), ktoré v tom istom roku prijalo deklaráciu s rovnakým názvom. Deklarácia³⁸ (World Declaration on Education for All) zdôrazňuje univerzálny prístup k vzdelávaniu pre všetky osoby rešpektujúc ich individualitu.

Od tohto momentu bolo vydaných niekoľko medzinárodných dokumentov, týkajúcich sa inkluzívneho vzdelávania s cieľom podporiť jeho implementáciu do vzdelávacích politík jednotlivých krajín v snahe vytvoriť a zabezpečiť inkluzívny rozvoj spoločnosti.

INTEGRÁCIA	INKLÚZIA
určená pre vymedzené skupiny žiakov/štvudentov	určená pre všetkých žiakov/štvudentov
zdôrazňuje špeciálne/špecifické výchovno-vzdelávacie potreby osôb	zdôrazňuje individuálne potreby všetkých osôb
špeciálne vzdelávacie programy	individuálny vzdelávací prístup
orientácia na dosiahnutie rovnakých výkonov	akceptácia rozdielnych výkonov
žiak/štvudent sa prispôsobuje väčšine	každý žiak/štvudent je braný ako individualita
žiak/štvudent sa prispôsobuje prostrediu	prostredie je flexibilné a adaptabilné
čistočné úpravy prostredia – BEZBARIÉROVÉ NAVRHOVANIE	celková zmena prostredia – UNIVERZÁLNE NAVRHOVANIE

Tab.1 Porovnanie rozdielov medzi integráciou a inklúziou vo vzdelávaní³⁹

³⁷ Krahulová, K.: Projekt Férová škola a inkluzívni vzdelávaní v České republice. Výstup z konferencie – Predpoklady inkluzívneho vzdelávania na Slovensku. Bratislava, 8.11.2011

³⁸ <http://unesdoc.unesco.org/images/0012/001275/127583e.pdf>

³⁹ Čerešňová, Z., Rollová, L.: Tvorba inkluzívneho vysokoškolského prostredia. STU Bratislava, 2015, str. 16

Inkluzívne vzdelávanie sa týka veľmi širokého spektra osôb, nielen ľudí so zdravotným postihnutím, ako sa to v mnohých prípadoch zvykne zužovať. V zmysle inkluzívnej edukácie hovoríme o **heterogénnom edukačnom prostredí**, ktoré tvoria rôznorodé osoby, pričom každý človek si vyžaduje individualizáciu výučby na základe vlastných potrieb, preferovaného štýlu učenia, typu inteligencie a podobne. Má sa teda upúšťať od jednoznačnej kategorizácie osôb – tzv. „nálepkovania“, ktoré spôsobuje vyčleňovanie určitých ľudí a vytvára tak rôzne bariéry. Je však nepochybne potrebné poznať špecifiká každého žiaka/študenta, a preto uvedená kategorizácia má skôr pomôcť v hľadaní vhodnej podpory, metód, foriem a pomôcok vo vzdelávacom procese.

V inkluzívnom vzdelávaní je kladený dôraz na individuálny prístup vyučujúceho k jednotlivým účastníkom vzdelávania, pričom je potrebné rešpektovať špecifiká každého žiaka/študenta, napríklad jeho pracovné tempo a preferovaný učebný štýl. Tento prístup je často nesprávne chápaný ako osobitné venovanie sa jednému žiakovi/študentovi počas výučby. Ide skôr o voľbu **vhodných vyučovacích metód a foriem, ako aj učebných pomôcok tak, aby sa výučba stala prístupná a zrozumiteľná pre naozaj široké spektrum ľudí.**

Akceptovanie rôznorodosti ľudí a individuality každého človeka je základným predpokladom pre vytvorenie inkluzívneho vzdelávacieho prostredia. Pre porozumenie diverzity ľudí je nevyhnutné poznanie základných nárokov a potrieb širokého spektra užívateľov vzdelávacieho prostredia. V legislatívnych predpisoch a v odbornej literatúre sa môžeme stretnúť s pojmami:

- osoba (dieťa, žiak) so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami,
- osoba (študent) so špecifickými potrebami.⁴¹

Výskum podmienok štúdia študentov so zdravotným postihnutím (ďalej len ZP) na vysokých školách v SR, realizovaný v roku 2008 (v rámci 2. etapy projektu) na verejných vysokých školách (37 fakúlt z 15 univerzít), poukazuje na pomerne malé počty študentov so zdravotným postihnutím (0,21 % z celkového počtu študentov študujúcich na skúmaných fakultách). „Nízky počet študentov s telesným postihnutím (celkovo aj v pomere k počtu študentov so zmyslovým postihnutím) je svedectvom o architektonickej bariérovosti, neprístupnosti školských priestorov a internátov.“⁴² Výsledky výskumu z prvej etapy projektu poukazujú na vysoký záujem študentov so ZP študujúcich na stredných školách

o štúdium na vysokej škole, čo je v rozpore so zisteným údajom nízkeho podielu študentov so ZP z celkového počtu vysokoškolských študentov. Zo záverov výskumu vyplýva, že „podmienky vytvárané na vysokých školách na štúdium osôb so zdravotným postihnutím nezodpovedajú záujmu študentov o štúdium a sú v rozpore so súčasným úsilím presadzovaným vo svete o ich čím plnšie zapojenie do spoločenského života.“⁴³

V oblasti vysokého školstva je potrebné zlepšiť jeho dostupnosť pre znevýhodnené skupiny ľudí, pričom jednou z podmienok je odstránenie bariér brániacich prístupu týchto skupín k terciárnemu vzdelávaniu. Vážne prekážky podľa tejto správy predstavujú fyzické bariéry ako aj informačné bariéry, no zároveň aj personálne bariéry, čiže nepripravenosť zamestnancov na prácu so študentom so špecifickými potrebami. Vysoké školy majú aktívne identifikovať uvedené bariéry a prijať opatrenia na ich postupné odstránenie. V tejto oblasti je dôležité podporovať vznik a rozvoj centier podpory pre študentov so špecifickými potrebami, ktoré majú prispievať k odstraňovaniu bariér a smerovať k vytváraniu inkluzívneho prostredia vysokých škôl.

Nedostatok študentov so ŠP na vysokých školách možno pripísať aj nedostatočnej pripravenosti študentov so zdravotným postihnutím na vysokoškolské štúdium. Na Slovensku stále existuje mnoho špeciálnych škôl, proces prechodu základných a stredných škôl na inkluzívne formy vzdelávania nenapreduje dostatočne rýchlo, čo konštatuje aj Výbor OSN pre práva osôb so zdravotným postihnutím vo svojej reakcii na Výhodiskovú správu SR k Dohovoru OSN pre práva osôb so zdravotným postihnutím, ktorá hodnotila obdobia rokov 2014 - 2015. V dokumente „Záverečné odporúčania k východiskovej správe Slovenskej republiky“ odporúča, aby zmluvný štát:⁴⁴ „(a) upravil vynútiteľné právo na kvalitné inkluzívne vzdelávanie v Záko-

ne o vzdelávaní, vrátane definovania inkluzívneho vzdelávania, (b) prijal právne záväzný plán prechodu od segregovaných škôl k inkluzívnemu vzdelávaniu na všetkých úrovniach vrátane stanovenia harmonogramu, určenia zodpovedných orgánov a pridelenia primeraných zdrojov.“

Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR má záujem podporovať tvorbu akčných plánov vysokých škôl zameraných na identifikáciu a odstraňovanie bariér v prístupe k vysokoškolskému štúdiu, pričom od roku 2015 poskytuje aj finančnú podporu na napĺňanie týchto plánov, to formou rozvojových projektov.

Vytváranie vhodných podmienok a prístupnosti vysokoškolského štúdia ustanovuje zákon č. 131/2002 Z. z. o vysokých školách a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Podpora študentov a uchádzačov o štúdium so špecifickými potrebami je podrobnejšie definovaná v § 100 uvedeného zákona, v ktorom je ustanovené, že vysoká škola vytvára všeobecne prístupné akademické prostredie a podmienky pre štúdium študentov so špecifickými potrebami. Takýto študenti majú nárok na podporné služby, ako napríklad špecifické vzdelávacie prostriedky a individuálne vzdelávacie prístupy. Na zabezpečenie adekvátnej podpory štúdia študentov so špecifickými potrebami pôsobia na vysokých školách špeciálne pedagogické pracoviská a koordinátori. Zákon ďalej špecifikuje činnosť týchto pracovísk a koordinátorov.

Podrobnosti o **minimálnych nárokoch študenta so špecifickými potrebami** ustanovuje vyhláška Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky č. 458/2012 Z. z., účinná od 1. septembra 2013. V tejto vyhláške sú uvedené minimálne priestorové a materiálne nároky a ďalšie nároky súvisiace so štúdiom. Uvedená vyhláška špecifikuje minimálne požiadavky, ale neposkytuje podrobnejší prehľad nárokov jednotlivých skupín študentov so špecifickými potrebami, no napriek tomu je tento legislatívny predpis dobrým krokom smerujúcim k vytváraniu inkluzívneho prostredia terciárneho vzdelávania.

UNIVERZÁLNE NAVRHOVANIE

edukácia	služby, komunikácia	fyzické prostredie
metóda UDL - „Univerzálne navrhovanie vzdelávania“	prístupné informačno-komunikačné technológie (IKT)	univerzálne prístupné interiérové prostredie
metóda UDI - „Univerzálne navrhovanie výučby“	kompatibilné s podpornými technológiami (AT)	univerzálne prístupné exteriérové prostredie

Tab.2 Schéma implementácie univerzálneho navrhovania v prostredí škôl⁴⁰

⁴⁰ Čerešňová, Z., Rollová, L.: Tvorba inkluzívneho vysokoškolského prostredia. STU Bratislava, 2015, str. 59

⁴¹ § 100, ods. 2 zákona č. 131/2002 Z. z. o vysokých školách

⁴² Matulník, J., Orgonášová, M., Ritomský A. (2010): Podmienky štúdia študentov so zdravotným postihnutím na vysokých školách v SR. In: Sociológie zdravotníctví a medicíny. Brno: Tribun s.r.o., str. 143-157

⁴³ Matulník, J., Orgonášová, M., Ritomský A. (2010), str. 155

⁴⁴ Záverečné odporúčania k Výhodiskovej správe Slovenskej republiky. Výbor OSN pre práva osôb so zdravotným postihnutím, 2016. Str. 8

V rámci projektu **Informačné a komunikačné technológie na prístup k informáciám vo vzdelávaní** bol vypracovaný súbor usmernení na podporu pracovníkov z praxe pri vytváraní prístupného materiálu. Prístupnosť informácií však nie je prospešná len pre žiakov / študentov s postihnutím a/alebo špecifickými potrebami, ale môže byť prospešná pre všetkých. Usmerenia preto využívajú inkluzívny prístup a nezameriavajú sa na jednotlivé postihnutia. Pre skvalitnenie vzdelávania je vhodné využívať možnosti **e-learningu a internetu**.

Koncom 20. storočia sa **univerzálne navrhovanie** rozšírilo do oblasti vzdelávania s cieľom poskytnúť inkluzívne metódy vzdelávania heterogénnej skupiny osôb s rôznymi schopnosťami a možnosťami. Univerzálne navrhovanie vytvára inkluzívne prostredie pre všetkých žiakov/študentov nielen v oblasti fyzického prostredia škôl, ale aj v oblasti vzdelávania a didaktických metód. V USA, kolíske univerzálneho navrhovania, vznikli tiež metódy univerzálneho navrhovania pre oblasť vzdelávania, medzi ktoré patrí metóda „**Univerzálne navrhovanie pre vzdelávanie**“ (z angl. Universal Design for Learning)⁴⁵ zameraná na tvorbu metodiky vzdelávacieho procesu a interakciu učiteľa a študenta. V terciárnom vzdelávaní sa uplatňuje aj metóda „**Univerzálne navrhovanie pre výučbu**“ (z angl. Universal Design for Instruction), ktorá vychádza zo siedmich princípov univerzálneho navrhovania.

Univerzálne navrhovanie pre vzdelávanie (UDL) neponúka rovnakú formu edukácie pre všetky osoby, ale hľadá riešenia, ktoré je možné flexibilne prispôbiť rôznorodým schopnostiam každého jednotlivca, zohľadňujúc preferovaný štýl učenia a komunikácie, prípadne iné špecifické potreby. Metóda UDL sa opiera o tri základné princípy:

1. vyučujúci / prednášajúci má využívať **mnohoraké formy výkladu** učiva a informácií (multimediálne a multisenzorické prostriedky),
2. žiak / študent má mať možnosť **mnohorakým spôsobom prezentovať naučené učivo** (nielen písomne),
3. využívať **viaceré spôsoby zapojenia** žiakov / študentov do edukačného procesu a riešenia úloh v závislosti od záujmov a motivácie jednotlivých študentov.

Výskumom v oblasti metódy UDL sa zaoberá Centre for Applied Special Technology (CAST) v USA, ktoré sa zameriava na pochopenie individuálnych rozdielov v súvislosti s tromi oblasťami činnosti ľudského mozgu:

- oblasť rozpoznávania (recognition network),
- oblasť stratégií (strategic network),
- oblasť ovplyvňovania (affective network).⁴⁶

Oblasť rozpoznávania slúži na identifikáciu a interpretáciu rôznych vzorov, tvarov a situácií vnímaných zmyslovými orgánmi (zvukových, čuchových, hmatových a podobne). Každý človek môže preferovať, alebo mať posilnený určitý spôsob rozpoznávania, preto prvý princíp UDL odporúča multisenzorické spôsoby prezentácie tak, aby boli zohľadnené rôznorodé možnosti zmyslového vnímania.

Oblasť stratégií rozhoduje o spôsobe plánovania, realizácii a monitorovania našich činností. Na zohľadnenie rozličných stratégií je podľa druhého princípu UDL dôležité poskytovať žiakom/študentom možnosť výberu aktivít a spôsobu prezentácie úloh a výsledkov. To znamená, že napríklad zadaná úloha môže byť vypracovaná a prezentovaná v rôznych formách, napríklad písomne, audiovizuálne, graficky, formou názorných modelov, alebo pomocou zvukových nahrávok.

Oblasť ovplyvňovania súvisí s motiváciou a záujmom o danú činnosť alebo úlohu, preto tretí

⁴⁵ Edyburn, D.: Harnessing the Potential of Technology to Support the Academic Success of Diverse Student. In: Harbour, W.S., Madaus, J.W.(ed.): Disability Services and Campus Dynamics. San Francisco: Jossey-Bass, 2011, s.40

⁴⁶ Eagleton, M.: Universal Design for Learning. EBSCO Research Starters, 2008

princíp UDL zdôrazňuje používanie rôznych foriem zapájania žiakov/študentov do činností, napríklad v podobe samostatnej alebo skupinovej práce (podľa výberu), názorného pokusu, interaktívnej hry a podobne.

Veľký pokrok v oblasti vzdelávania a presadzovania princípov UDL prináša rozvoj informačno-komunikačných technológií. Technológie poskytujú väčšiu flexibilitu a adaptabilitu na rôznorodé požiadavky a individuálne schopnosti osôb, napríklad umožňujú transformáciu vizuálnych formátov do zvukovej, alebo taktilnej podoby, čím umožňujú naplnenie prvého a druhého princípu UDL v podobe multisenzorickej prezentácie a výstupov. Tretí princíp UDL, zdôrazňujúci zaangažovanosť a zapojenie žiakov/študentov do procesu vzdelávania, je dosiahnuteľný pomocou interaktívnych technológií, napríklad používaním interaktívnej tabule, modelov, simulácií a iných inovatívnych učebných materiálov a pomôcok.

„*Viaceré výskumy potvrdili efektívnosť výučby v závislosti od formy prezentácie, obsahu, resp. zapojenia do činnosti. Podľa B. Clarkovej je efektívnosť učenia a zapamätania daného materiálu tým väčšia, čím aktívnejšie je do procesu učenia jedinec zapojený všetkými zmyslami i vlastnou aktívnou činnosťou.*“⁴⁷

Cieľom metódy UDL je zapojiť a zaktivizovať všetkých účastníkov edukačného procesu tak, aby bola dosiahnutá efektívnosť, atraktivita a prístupnosť vzdelávania pre všetkých. Metóda UDL neposkytuje pomoc len určitej skupine osôb so špecifickými potrebami, ale vytvára optimálne podmienky pre všetkých žiakov/študentov.⁴⁸

V oblasti terciárneho vzdelávania sa uplatňuje taktiež metóda „**univerzálne navrhovanie pre výučbu** (UDI)“, ktoré ustanovuje rámec pre implementáciu inkluzívnych stratégií vo výučbe. Výskumom a disemináciou metódy UDI sa

⁴⁷ Laznibatová, J.: Nadané dieťa – jeho vývin, vzdelávanie a podporovanie. Bratislava: IRIS, 2001, s. 134

⁴⁸ Čerešňová, Z., Rollová, L.: Tvorba inkluzívneho vysokoškolského prostredia. STU Bratislava, 2015, str. 54

zaoberá severoamerická Asociácia pre vysokoškolské vzdelávanie osôb so zdravotným postihnutím (Association on Higher Education and Disability - AHEAD), ktorá v roku 2001 začala presadzovať univerzálne navrhovanie v oblasti výučby, tvorby prostredia a inkluzívnej politiky pre terciárne vzdelávanie. Cieľom je preferovať inkluzívne metódy a praktiky výučby pre široké spektrum užívateľov viac, než len uplatňovať model podporných služieb „šitý na mieru“ iba pre konkrétneho študenta.⁴⁹

Metóda UDI sa aplikuje vo vzdelávacích programoch (kurikulách), vyučovacích metódach, ale aj v hodnotení študentov. **Vychádza zo základných siedmich princípov univerzálneho navrhovania**, ktoré McGuire, Scott a Shaw z University of Connecticut **doplnili o ďalšie dva princípy**⁵⁰ (tab.3):

- **komunita študentov** (8. princíp) – vzdelávacie prostredie podporuje interakciu a komunikáciu medzi študentmi, ako aj interakciu študentov s fakultou,
- **učebná klíma** (9. princíp) – výučba je prívetivá a prístupná pre všetkých študentov.

Komunita študentov a ich vzájomná interakcia je podľa princípov UDI posilňovaná aplikovaním skupinového vyučovania. Študenti pracujú v skupinách a navzájom diskutujú spolu s pedagógom. Vyučujúci si vytvára osobnejšie väzby so študentmi, povzbudzuje ich v štúdiu a používa rôzne motivačné stratégie na dosiahnutie optimálnych študijných výsledkov. Edukačné prostredie podľa princípov UDI akceptuje a v plnej miere rešpektuje diverzitu študentov, ich rôznorodé potreby a nároky. Metóda UDI vytvára prostredie, ktoré je tolerantné a podporuje rôznorodosť názorov a inovatívnych prístupov.

⁴⁹ Ostroff, E.: Universal Design: An Evolving Paradigm, In: Preiser, W. F. E., Smith K. H.: Universal Design Handbook, 2 ed., The McGraw-Hill, 2011, p. 34-42

⁵⁰ Burgstahler, S.E.: Universal Design of Instruction. From Principles to Practice. In: Burgstahler, S., Cory, C.R.(editors): Universal Design in Higher Education. From Principles to Practice. Cambridge, USA: Harvard Education Press, 2008, p.28

Viac informácií o univerzálnom navrhovaní vzdelávania sa možno dozvedieť v knihe:

Čerešňová, Z., Rollová, L.: Tvorba inkluzívneho vysokoškolského prostredia. STU Bratislava, ISBN 978-80-227-4452-2.

Autorky:

doc. Ing. arch. Lea Rollová, PhD.

doc. Ing. arch. Zuzana Čerešňová, PhD.

doc. Ing. arch. Danica Končeková, PhD.

Tab. 3 Princípy UDI a príklady ich implementácie vo výučbe⁵¹

princípy UDI	príklady implementácie princípov UDI
1. princíp - rovnocennosť	rovnocenný prístup k študentom s rôznorodými schopnosťami (rešpektovanie ich potrieb a nárokov) poskytnúť všetkým študentom učebný materiál v elektronickej forme s možnosťou použitia asistenčných technológií podľa potreby (zväčšenie textu, zvukové prehrávanie textu...)
2. princíp - flexibilita	zohľadniť rôznorodé schopnosti a individuálne nároky jednotlivcov (tempo učenia a písania, ľavorukosť...) používať diferencované formy výučby (skupinová práca, diskusia, audiovizuálne prezentácie...) v súvislosti s rôznymi schopnosťami a učebnými štýlmi jednotlivcov (VARK)
3. princíp - jednoduché a intuitívne riešenie	rešpektovať široké spektrum jazykových znalostí a stav pozornosti študentov (poruchy učenia a pozornosti...) prezentovať informácie/učivo prehľadne a štruktúrovane poskytnúť prehľadné sylaby predmetu s hodnotiacim systémom
4. princíp - vnímateľné informácie	používať viaceré (multisenzorické) spôsoby prezentácie informácií/učiva maximalizovať čitateľnosť a vnímateľnosť informácií/učiva
5. princíp - tolerancia náhodných omylov	poskytnúť spätnú väzbu na identifikáciu chýb a omylov s cieľom ich opravy umožniť kompatibilitu rôznych systémov a zariadení (informačné, komunikačné, asistenčné technológie)
6. princíp - nízka fyzická námaha	minimalizovať monotónne, opakujúce sa činnosti s cieľom udržať pozornosť študentov pri výučbe poskytnúť primeranú manipulačnú náročnosť pri vykonávaní činnosti a eliminovať fyzickú námahu (ak nie je potrebná)
7. princíp - veľkosť a riešenie prístupného a užívateľného priestoru	poskytnúť dobrú viditeľnosť pre sediacich aj stojacich užívateľov (v učebniach, prednáškovej sále, na tribúne...), umožniť komfortnú dosahovú vzdialenosť pre sediacich aj stojacich užívateľov, poskytnúť dostatočný priestor aj pre asistenta osoby so zdravotným postihnutím a pre kompenzačné pomôcky
8. princíp - komunita študentov	podporovať interakciu a komunikáciu medzi študentmi, ako aj interakciu študentov s fakultou/univerzitou používať rôzne motivačné stratégie
9. princíp - učebná klíma	realizovať výučbu inkluzívnym a prívetivým spôsobom –využívať inovatívne spôsoby výučby rešpektovať diverzitu študentov

⁵¹ Čerešňová, Z., Rollová, L.: Tvorba inkluzívneho vysokoškolského prostredia. STU Bratislava, 2015, str. 56

LEA ROLLOVÁ, ZUZANA ČEREŠŇOVÁ, DANICA KONČEKOVÁ

Autorky sú pedagogičky a členky Výskumného a školiaceho centra bezbariérového navrhovania CEDA na Fakulte architektúry STU v Bratislave. Vo svojej pedagogickej a výskumnej činnosti sa zameriavajú najmä na univerzálne navrhovanie, ktoré je súčasťou metód humánno-centrickej tvorby fyzického prostredia. Výskumom univerzálného navrhovania sa zaoberajú už takmer 20 rokov a počas tohto obdobia spracovali mnoho výskumných úloh zameraných na tvorbu univerzálne prístupného prostredia v rôznych sektoroch – v školstve, kultúre, bývaní, turizme, športe, na pracoviskách a pod. V rokoch 2013-2015 participovali na projekte „Podpora procesu deinštitucionalizácie a transformácie systému sociálnych služieb“, kde poskytovali vzdelávaciu a konzultačnú činnosť v oblasti „Architektonická podpora procesu deinštitucionalizácie“. V súčasnosti koordinujú medzinárodný výskumný projekt UNIALL – „Prístupnosť vysokoškolského prostredia pre študentov so špecifickými potrebami“ a rozvojový projekt „Eliminácia architektonických, informačných a orientačných bariér na Slovenskej technickej univerzite v Bratislave“, v rámci ktorého koordinujú investičné procesy na STU zamerané na univerzálne sprístupnenie prostredia všetkých fakúlt Slovenskej technickej univerzity v Bratislave.

Najvýznamnejšie knižné publikácie CEDA:

- Rollová, L., Samová, M., Čerešňová, Z., Končeková, D., Rusňáková, E., Korček, P.: Tvorba inkluzívneho prostredia v procese deinštitucionalizácie. Bratislava: Implementačná agentúra Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky, 2015
- Rollová, L., Čerešňová, Z.: Univerzálne navrhovanie objektov komunitných sociálnych

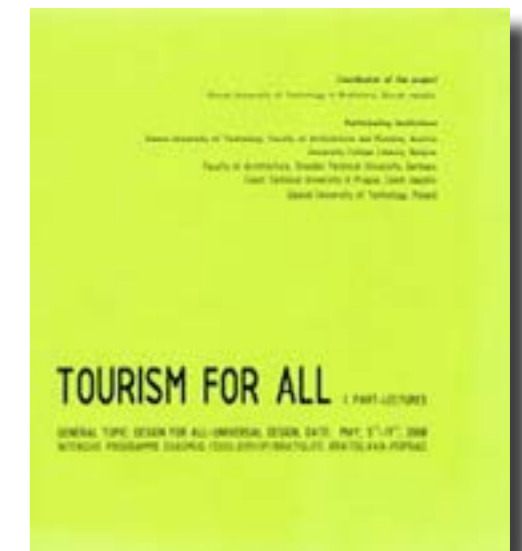
služieb. Bratislava: Implementačná agentúra Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky, 2015

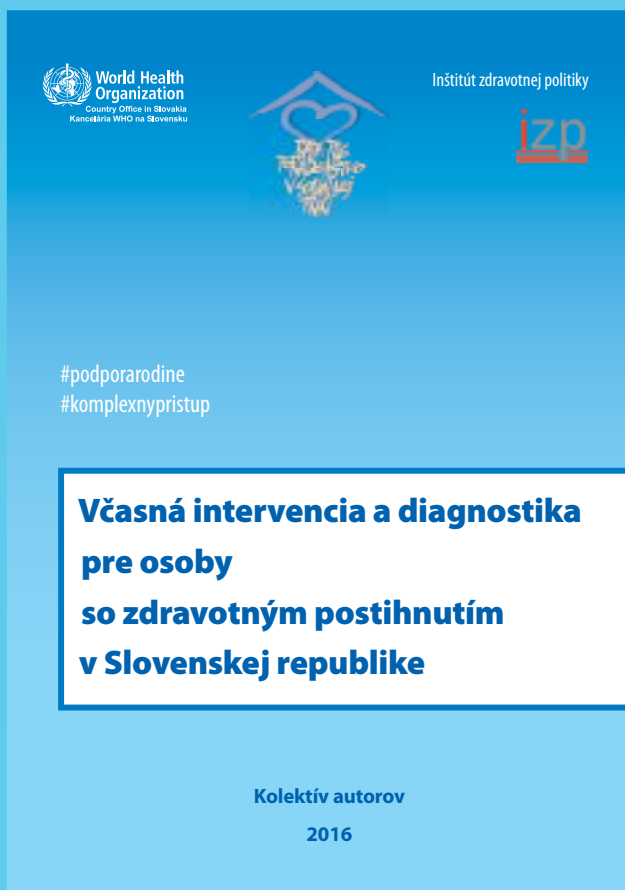
- Rollová, Lea - Samová, Mária - Čerešňová, Zuzana - Končeková, Danica - Korček, Pavol: Identifikácia architektonických bariér v prostredí: Vysoké školy a študentské domovy. Bratislava: Nakladateľstvo STU, 2015
- Čerešňová, Zuzana - Rollová, Lea. Tvorba inkluzívneho vysokoškolského prostredia. Bratislava: Nakladateľstvo STU, 2015
- Samová, M. - Rollová, L. - Čerešňová, Z. - Korček, P. - Majcher, S. - Končeková, D.: Audit bezbariérovosti prostredia : Výsledky vedecko-výskumnej grantovej úlohy VEGA 14/09 Ministerstva školstva "Auditorský program - univerzálna prístupnosť hmotného životného prostredia. - Bratislava : CEDA FA STU, 2010
- Rollová, L.: Bezbariérový turizmus. : Nároky osôb so zdravotným postihnutím na ubytovacie zariadenia a služby. - Bratislava : CEDA FA STU, 2010
- Korček, P.: Bezbariérové navrhovanie vybraných druhov dopravných stavieb : Prestupové uzly železničnej a autobusovej dopravy. - Bratislava : Fakulta architektúry STU, 2010
- Samová, M., Rollová, L., Čerešňová, Z., Končeková, D. : Culture for All : IP ERASMUS-Design for All - Universal Design. - Bratislava : STU v Bratislave FA, 2009
- Samová, M., Rollová, L., Čerešňová, Z., Korček, P., Končeková, D. : Tourism for All. 1. part - Lectures. Bratislava - Poprad, May 5-17, 2008. - Bratislava : Fakulta architektúry STU, 2008
- Samová, M., Rollová, L., Čerešňová, Z., Korček, P., Majcher, S., Repček, Z. : Tvorba bezbariérového prostredia. Princípy a súvislosti. Bratislava: Eurostav, 2008

50

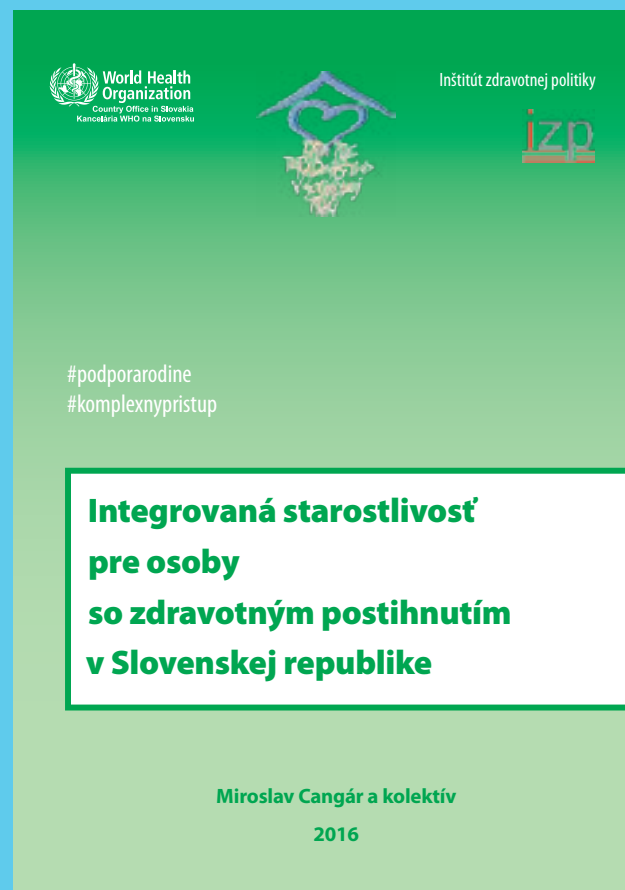
51

Cieľom publikácie je ponúknuť odborníkom a aj laickej verejnosti pohľad do tejto témy a vytvoriť priestor pre rozmyšľanie a uvažovanie o budúcnosti včasnej intervencie a diagnostiky v Slovenskej republike. Nie je ambíciou nájsť rýchle a jasné riešenia problémov súčasnej včasnej intervencie a diagnostiky, ale poskytnúť odporúčania a smerovania, ktoré pomôžu túto tému aktívne realizovať v praxi tak, aby podpora rodín s deťmi so zdravotným postihnutím bola dostupná, včasná, efektívna a komplexná.

V závere publikácie nájde čitateľ spoločné odporúčania, odborníkov z rôznych rezortov, ktorí sa dlhoročne tejto problematike venujú, pre nevyhnutné realizovanie systémových zmien tak, aby sa včasná intervencia a diagnostika stali jedným z kľúčových a komplexných prístupov pri podpore ľudí so zdravotným postihnutím.

Cieľom publikácie je ponúknuť odborníkom a aj laickej verejnosti pohľad do tejto témy a vytvoriť priestor pre rozmyšľanie a uvažovanie o budúcnosti integrovanej starostlivosti v Slovenskej republike. Publikácia nemá ambíciu nájsť rýchle a jasné riešenia problémov starostlivosti a podpory o osoby so zdravotným postihnutím, ale poskytnúť odporúčania a smerovania, ktoré pomôžu túto tému posunúť. Zároveň jej cieľom je zrealizovanie základného prehľadu o integrovanej sociálno-zdravotnej starostlivosti pre osoby so zdravotným postihnutím v Slovenskej republike, a to v kontexte sociálnych faktorov zdravia a zníženia zdravotných nerovností, aplikujúc princíp: „zdravie v každej politike“ a všeobecného zabezpečenia zdravia pre všetkých.

V závere publikácie čitateľ nájde spoločné odporúčania odborníkov z rôznych rezortov, ktorí sa dlhoročne tejto problematike venujú, pre nevyhnutné realizovanie systémových zmien tak, aby sa začali diať predovšetkým v oblasti integrovanej starostlivosti pre osoby so zdravotným postihnutím.